

MOTHOM està d'acord a fixar en el 1833, any en què foren publicades, en el número de 24 d'agost del periòdic 'El Vapor', les *Trobes* de Bonaventura Carles Aribau que més tard hem conegut per *Oda a la Pàtria*, la data de la Renaixença literària catalana. Renaixia la literatura i amb ella — qui en dubta? — la seva filla gran, que és encara avui la branca més considerable de les lletres catalanes, la Poesia. Com Minerva, naixia ja armada i dotada de totes les seduccions, i els versos isolats de l'Aribau, que no tenien cap altra conseqüència en la seva obra literària i que fins a cinc anys més tard — febrer del 1839 — no desvetllaven el ressò de la lírica de *Lo Gayter del Llobregat*, tenen, amb llur caràcter precursor i inicial, una maduresa i una perfecció que havien de convertir-los en fita i esperó de moltes de les vocacions que iniciava.

Després de Rubió i Ors, veritable Patriarca de la Renaixença, la poesia catalana trobava un nombrós esbart de devots. Tamboriners, Cantors, Timbalers, Trobadors, Joglars, Cançoners, Flautistes, Almogàvers, seguien, sense igualar-lo, l'exemple de *Lo Gayter*, tot assegurant, amb el concurs dels renaixentistes balears i valencians, la continuïtat de la poesia catalana. El Romanticisme, entrat a Catalunya no pas sota l'aspecte iconoclasta i virulent d'un Byron i d'un Victor Hugo, sinó com un retorn a l'Edat Mitjana, ressuscitava els trobadors i omplia de castells arruïnats i de donzelles llagrimejants els paisatges familiars. Superació de tots els inconvenients que pogué tenir aquesta èria arqueològico-legendària, la Renaixença operava, de bon començament, el fenomen d'apropar els poetes a la Naturalesa, de posar-los en contacte amb les formes vives del llenguatge, tal com s'havien conservat en el poble, i, a la vegada, de retrobar els il·lustres models oblidats del segle de plenitud nacional.

La Poesia era, doncs, filla del curiós maridatge de la inspiració i la ciència arqueològica. ~~Reacció~~ Reacció natural contra aquesta tendència, que amenaçava d'establir una distància cada dia més gran entre la literatura renaixent i el poble sobre el qual havia d'operar i del qual havia de rebre vida i saó, la Comèdia neixia damunt les taules dels teatres més populars, com una prolongació de l'humor xaró i sorollós de *El Cavilán* i el *Taller Embut*. Tot de dates successives marquen, amb esdeveniments menors, però significatius, aquesta naixença d'un gènere que, en lloc d'aspirar a una superació de l'idioma corromput, es rabejava en aquesta corrupció i en feia norma i estil obligats. *Lo rey Micomicó*, d'Abdó Terrades (1838), i *Desperta ferro*, de Sol i Padrís (1840), són antecedents obligats de *L'Esquella de la Torratxa* (1864) i les altres "gatades" de Frederic Soler.

L'ambició nacional freturava, és clar, una síntesi d'aquestes dues tendències divergents. L'any 1865 Eduard Vidal i Valenciano inicia, amb *Tal faràs, tal trobaràs*, el teatre seriós, i el mateix Frederic Soler, l'any 1875, és consagrat mestre en gay saber en els Jocs Florals que tant havia denigrat. ¿Què té d'estrany,

19 —
24 —

Len

La

roman

18 Fa

però, que la Poesia i l'Escena catalanes, nascudes sota dos signes tan oposats, forta la primera d'uns clàssics il·lustres, com Ramon Llull, Ausiàs March i Jordi de Sant Jordi, i abrindada la segona per l'adhesió popular, en el sentit més vast del mot, hagin conservat llurs característiques essencials i que, mentre avui la lírica catalana ~~puga~~ enorgullir-se de l'obra d'un Carner, un López-Picó i un Riba, el teatre català vegeti llastimosament massa sovint a les mans barroeres dels saineters xarons, èmuls sense gràcia dels Robrenyo i dels Pitarra, quan no dels Aulès i els Baró?

H pot

* * *

La prosa narrativa en general i particularment el seu fruit més madur, que és la Novella, era absent en aquest panorama dels primers anys renaixentistes. ¿Podem fer-ne padrí el venerable escriptor Antoni de Bofarull i Brocà, creditor per tants motius al respecte i l'agraïment dels catalans, ~~per haver publicat~~ l'any 1862, la novella històrica *La orfaneta de Menàrguens o Catalunya agonisant*, filla directa de la influència de Walter Scott? És curiós de constatar la sort que aquesta obra pseudo-històrica — tot i ésser escrita per un excellent historiador — ha tingut en el públic català. Hom n'ha fet gran nombre d'edicions i és rara la casa on no se'n trobi un exemplar. Montoliu la qualifica de "la primera gran novella catalana". El patriotisme nacional hi ha trobat, realment, al costat de les falles pròpies del gènere quan no és manejat per un poeta com era Walter Scott, ~~que~~ ^Lquè àdhuc afeixuguen molt sovint l'obra copiosa del gran romàntic escocès, — una exaltació de la personalitat de Catalunya, a través d'un dels seus moments més crítics.

El publicava, en efecte,

L-falles

Tanmateix — i més endavant vull assenyalar la influència que aquesta producció isolada d'Antoni de Bofarull tingué sobre la novella catalana — és difícil d'atribuir el paper d'iniciador de la prosa narrativa a l'autor de *L'Orfaneta*. A tot estirar es pot donar a la publicació d'aquesta novella, en relació amb el gènere literari que representava, el mateix paper que l'*Oda a la Pàtria*, de l'Aribau, exercí en relació amb la poesia. El clam aïllat de Bofarull necessitava també, al llarg dels anys, la resposta d'un novellista autèntic, com les *Trobes* de l'Aribau suscitaven els versos de Joaquim Rubió i Ors, *Lo Gayter del Llobregat*, en el *Diari de Barcelona*. Aquest novellista autèntic, veritable fundador de la novella catalana moderna, no havia de sorgir fins a la publicació, l'any 1883, de *La Papallona*, i no fou altre — espero demostrar-ho — que Narcís Oller.

14 30

La novella catalana fou, doncs, la tercera filla de la nostra Renaixença literària. Després de la Poesia i de la Comèdia, germanes sovint enemigues, la Novella, la prosa narrativa, havia de consolidar els guanys obtinguts amb el profund moviment de renovació espiritual que representava el retrobament de la llengua vernacle, tants anys negligida pels intel·lectuals. La naixença havia estat retardada. De bell antuvi semblava condemnada a una trista eixorquia. Els Jocs Florals, suscitadors de tants versos de tan diversa qualitat, i, ben aviat, les grans figures de Verdaguer i Guimerà, asseguraven la subsistència de la poesia. L'èxit esclatant de les "gatades" primer, dels drames i les comèdies de Frederic

Soler, Josep M. Arnau, Vidal i Valenciano, després, donaven una empena potser artificiosa al teatre i li asseguraven una popularitat superior a la que assolien tots els altres gèneres literaris, per bé que molt més superficial. En canvi la novella, que s'adreçava a un públic educat en castellà, per al qual la lectura de textos catalans havia d'ésser un esforç; que no podia aspirar, per raó del mercat reduïdíssim que tenia, a cap recompensa remuneradora del treball del seu autor; que pressuposava una ambició i una constància només compatibles amb una real vocació, semblava estar destinada a vegetar sense pena ni glòria. L'any 1862, quan Bofarull llançava la seva *Orfaneta de Menàrguens*, podia semblar-ho. L'any 1889, però, ~~el millor dels crítics catalans de tots els temps~~, Josep Ixart, la posava molt per damunt del teatre. Entre aquestes dues dates, ~~la~~ superada la dèria historicista, la novella catalana moderna havia fet la seva aparició en la figura de Narcís Oller.

II. — ROMANTICISME I ARQUEOLOGIA

Si no tan il·lustres i d'una categoria tan universal com els de la lírica, la novella catalana tenia també els seus clàssics. Ho són, encara que s'esmercessin en el gènere històric, aquells excel·lents narradors de fets meravellosos que foren els cronistes. Les quatre grans Cròniques, que han pogut ésser ~~anomenades~~ "els quatre Evangelis de la nació catalana", són models de prosa narrativa, cada una amb el to característic del seu autor, "en l'estil solemne i lapidari del franc i liberal Conqueridor, en el sec i eixut de l'imparcialíssim Desclot, en l'abundant i càlid de l'entusiasta Muntaner, en el de vegades feixuc, però sempre diplomàtic, de Pere del Punyalet"¹. Però els gèneres imaginatius també abunden. Ramon Llull és, tant com un poeta i un místic, un novellista en el *Libre d'Evast e Blanquerna*, que és, segons Rubió i Lluch, el primer assaig de novella biogràfica i social en les literatures d'Occident, i potser l'obra més important en el conjunt enorme de la producció del gran enciclopedista medieval. Fra Anselm Turmeda i Jaume Roig, satírics formidables que poden posar-se, si no de costat, ben a prop del copiós Rabelais, donen, amb la *Disputació de l'Ase* i el *Llibre de les Dones*, respectivament, uns antecedents preciosos, seguits més brillantment en el camp de la poesia (Guerau de Liost, Josep Carner) que en el de la prosa (Pompeu Gener, Santiago Rossinyol).

Per últim, els novellistes pròpiament dits són, en la literatura dels segles de plenitud nacional, ben considerables. Una literatura narrativa que s'iniciava amb *Lo Somni*, de Bernat Metge, i amb les dues grans novel·les catalanes que són *Curial e Güelfa* i el *Tirant lo Blanc*. L'autor desconegut del *Curial* i Joanot Martorell, amb llurs grans monuments narratius, en els quals es fon la història nacional i la faula, creaven un estil català, barreja de somni i de realitat, que salva aquests dos llibres — no cal ara recordar els mots de Cervantes en el famós inventari de la biblioteca de Don Quixot — de l'oblit que ha submergit implacablement tota la novella cavalleresca.

¹ Lluís Nicolau d'Olwer, *Resum de Literatura Catalana*.

Però, en començar el segle XVI, amb la desaparició de la dinastia catalana i de les ambicions nacionals que vertebraven la nostra terra en els dies d'un Jaume I i d'un Pere el Gran; amb les conseqüències, funestes per a Catalunya, del descobriment d'Amèrica, la nostra literatura es decandeix. És just el moment que el Renaixement universal comença a donar els seus fruits en les lletres. La novella, expressió d'una maturitat literària, es desenvolupa arreu del món, però desapareix a la Catalunya decadent, enlluernada per un idioma i una literatura que tenen amb ells l'Imperi. I vénen els llargs segles de mutisme, no interromputs tan sols, com en el cas de la poesia, per la fluència vulgar o conceptista — sempre corrompuda i castellanitzada — del Recor de Vallfogona i de Francesc Fontanella.

Reprendre la Novella després d'aquest llarg període improductiu era feina bon xic més difícil que crear de la vulgaritat xarona un teatre popular mancat de tota mena d'antecedents o que reprendre els grans corrents eters de la nostra poesia. Evocar l'Edat Mitja, en prendre contacte amb el *Curial e Güelfa* o amb *el Tirant lo Blanc*, era cosa obligada, i més encara quan la influència de l'escola romàntica escocesa l'havia posada de moda. Per això no té res d'estrany que, prescindint dels segles transcorreguts — prescindint, sobretot, de la lliçó que els novel·listes clàssics ens donaven, feta de realisme i de catalanitat en les figures i l'ambient, — Antoni de Bofarull cregués haver trobat, amb *L'Orfaneta de Menàrguens*, el to exacte que convenia a la nostra novella renaixent. Triava, per a això, una època i un tema prestigiosos, que per força havien de fer vibrar les cordes del patriotisme renaixent: els del Compromís de Casp. Això li permetia de presentar-nos, com a personatges de novella, figures històriques destacades com les de Sant Vicenç Ferrer, l'antipapa Pere de Luna, Ferran d'Antequera, Jaume d'Urgell i Joan Fiveller. Un sentiment nacional autèntic batejava en aquella trama ingènua, en la qual prenién lloc episodis dramàtics com l'escena famosa del "vectigal de la carn", primera topada seriosa de la dinastia castellana amb el poble català gelós dels seus drets, com el setge de Balaguer i com l'epidèmia de glàndola que assolà Barcelona — pàl·lid reflex d'aquella emocionant descripció de la pesta, en *I Promessi Sposi*, de Manzoni. La fantasia col·laborava, és clar, amb els elements històrics que l'empleat de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que era Antoni de Bofarull podia manejar hàbilment, i n'aprofundia els caires dramàtics, mentre la intriga pròpiament dita — la història romàntica de Blanca, l'Orfeneta — perdia relleu.

Tanmateix, amb tots els seus defectes, aquesta primera novella catalana fou i roman encara superior a totes les que, anys enllà, suscitava dintre el mateix corrent arqueològic i romàntic que ~~presidia l'època~~ Walter Scott. És curiós de constatar que, mentre la novella pseudo-històrica temptava tres escriptors ben catalans a llançar-s'hi amb provatures en castellà, molt pocs novel·listes responguessin totalment a l'exemple de Bofarull i publicuessin en català llurs obres inspirades en la nostra història. Un d'aquests seguidors, a considerable distància, del solc iniciat per *L'Orfaneta de Menàrguens* fou l'escriptor vigatà Joaquim Salari i Verdager, amb *Lo Castell de Sabassona* (1879). Val a dir

Vn

/ana

ella
il·lustrat per

rois, o manipulades per la traça comercial d'un Emil Ludwig, no ha tingut cap ressò a Catalunya. I no és pas per manca de temes interessants. ¿Quina història pot oferir una vida tan intensa i novel·lesca com la del nostre rei Pere el Gran, inspirador de moltes de les pàgines de *Curial e Güelfa*? ¿O com la de Roger de Flor, amb la fabulosa aventura de la Gran Companyia Catalana en terres d'Orient, que poetitzava Joanot Martorell en la figura de Tirant? I, més ençà, Pere el del Punyalet, el polític més hàbil que mai hagi tingut Catalunya; Pau Claris, heroi d'un dels moments més dramàtics de la nostra història; Verntallat, l'enigmàtic cabdill dels remences; Bach de Roda i el general Moragues, figures heroïques de la nostra guerra de Successió, haurien d'haver temptat els literats amb llurs existències novel·lesques.

No obstant, només els episodis històrics més pròxims — guerra carlina, lluites contra l'absolutisme borbònic — han temptat els novel·listes contemporanis. La reacció contra l'arqueologisme literari, fet massa sovint de decorats de cartró i corones de llauna, havia de produir aquest resultat. D'altra banda, la manca de serioses investigacions històriques feia impossible la tasca del biògraf. Avui aquests inconvenients comencen d'ésser obviats. La gran pietat de la nostra Història, que evocava, fa uns quants anys, Rovira i Virgili, podria, avui, encomanar-se a algun dels nostres novel·listes i inspirar-los pàgines definitives.

III. — NARCÍS OLLER, O LA NOVEL·LA BURGESA

Com molts altres il·lustres escriptors contemporanis seus (Magí Morera i Galícia, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, entre altres), Narcís Oller, nat a Valls l'any 1846, començà la seva vida literària escrivint en castellà. Fins a v trenta-dos anys no es decidí — i en aquesta decisió havia de tenir una gran influència el seu cosí Josep Ixart — a emprar la seva pròpia llengua, i al cap d'un any (1879) ja publicava el seu primer volum de “quadros en prosa”, titulat *Croquis del Natural*. Eren simples exercicis narratius, digitacions preparatòries per a altres empreses més ambicioses, que no havien de tardar. La dècada 1880-1890 és plena, en la història de la naixent novella catalana, de l'obra de Narcís Oller. Passats aquests deu anys prometedors, només publica contes, traduccions i dues novel·les, les darreres: *La Bogeria* (1898) i *Pilar Prim*, que data del 1906. Però durant el temps de la seva activitat de gran novel·lista, de creador de la novella catalana moderna, produeix l'una darrera l'altra les seves obres: les novel·letes *Sor Sanxa* (1880) i *Isabel de Galceran* (1882) — que més tard li fornià el tema per a *Vilaniu* (1885), — *La Papallona* (1883), *L'Escanyapobres* (1884), i *La Febre d'Or* (1890).

Amb aquestes novel·les, la vida moderna entra en la literatura catalana. Barcelona, amb la bullida tumultuosa de la seva creixença, i Valls, la ciutat natal, transformada en Vilaniu (el nom ja té un to lleument pejoratiu), donen els escenaris dels llibres. Els temes revelen la personalitat robusta de l'autor. La seva amistat amb Emile Zola i el fet d'haver-ne traduït algunes pàgines i haver estat saludat pel mestre de Médan com a igual seu, en el famós pròleg de l'edició francesa de *La Papallona*, han permès sovint una premiosa classificació en els rengles del naturalisme.

LE

H irònic

sumària

125-641(7) 75 14

I no obstant, tot i la seva devoció per Zola, pels Goncourt, per Alphonse Daudet, el seu gust i potser també l'ambient de la Catalunya dels seus dies, l'apartaren de l'aspror sovint grollera del naturalisme a ultrança de l'autor de *Germinal* i dels seus seguidors. Maurici Serrahima ha pogut afirmar, a propòsit de l'ambient en què Narcís Oller escriví les seves novel·les: "En temps de Narcís Oller, l'humanisme que la novella exigeix existia a Catalunya. Era una mena d'humanisme cristià, sòlid, que si bé no sempre era conscient, no tenia cap altra cosa més forta que se li oposés, i que per això el trobem fins en l'obra d'autors que no eren pas explícitament cristians. S'ha parlat molt del sentit cristià de la Renaixença, però en aquest aspecte encara se n'ha parlat poc al meu entendre. I d'ell naixia una mena d'interès pels homes, que tenia alguna cosa, tot i ésser molt diferent, de l'interès moral que Riba assenyala en la literatura anglesa"². És difícil d'assegurar si aquesta limitació visible del geni narratiu de Narcís Oller a un sector social (l'alta i baixa burgesia catalana) que n'allunyava naturalment els quadres realistes que la introducció violenta del proletariat i les seves angoixes i misèries originaven en l'obra de Zola i els naturalistes francesos, respon a la influència d'aquest "humanisme cristià" o a les tendències personals de l'autor. Indubtablement, si hom hagués de cercar afinitats amb la novella d'Oller, més que en la dels novel·listes francesos de l'escola de Médan hauríem de cercar-la en els novel·listes espanyols Alarcón (*El Escándalo*), Juan Valera (*Pepita Jiménez*) i el "Clarín" de *La Regenta*, així com en les grans produccions de costums de Pérez Galdós.

Narcís Oller escrivia i descrivia els homes i les accions amb amor i passió. No abandonava els personatges a llur propi destí, com han fet els autors moderns. La justícia retributiva de *La Pallona* i de *La Febre d'Or* podrà, avui dia, semblar excessiva. Un final de novella no és pas un repartiment de premis. Però en canvi ell introduïa la societat contemporània, els homes que el voltaven i que formaven la Barcelona en febre de creixença i la Catalunya lentament retrobada, en la literatura, que fins aleshores els n'havia tingut apartats. La "novella de costums", l'apunt psicològic i el retrat d'una societat, es fonen amb una preocupació moral, que tanmateix no arriba a desequilibrar el conjunt ni a fer-ne la cosa híbrida que és la novella de tesi.

14

Vilaniu, ampliació ambiciosa del tema apuntat en *Isabel de Galceran*, és la història de la calúnnia que desfà una llar, i que troba en l'ambient resclosit i xafarder d'una petita ciutat. En aquesta segona versió — el canvi de títol ja ho indica i el mateix autor ho confessa en el pròleg — el protagonista ja no és la víctima de la calúnnia, sinó l'ambient on aquesta calúnnia ha pogut desenvolupar-se. El cas particular esdevé, així, un problema col·lectiu com, en *La Febre d'Or*, la història de Gil Foix, banquer improvisat i milionari destinat a caure de nou en la pobresa, serveix al novel·lista per a fer-nos reviure, amb una vitalitat i un color admirable, l'ambient barceloní de darreries del segle passat, amb la colossal aventura d'aquella menestralia que es llançava febrils a l'especulació i construïa, entre els seus èxits i els seus

14

1 el seu eco

21 pas

fracassos, la nova Barcelona. Potser hom pot acusar d'excessivament ingènua la faula, però tanmateix les figures són ben dibuixades, els ambients ben descrits, i la Ciutat, protagonista i escenari alhora de la novella, pren un relleu considerable, inigualat fins ara en la nostra literatura narrativa. Altrament, els dos volums gruixuts de *La Febre d'Or* representen un esforç de composició, una ambició de novel·lista encara més admirables si els situem en els anys en què foren publicats.

La Bogeria és una obra de dimensions més reduïdes, com *La Papallona* i *L'Escanya* pobres. Com aquestes dues novel·les, però, la intensitat de l'acció supleix l'extensió. Escrita en plena maduresa del talent de Narcís Oller, després dels seus treballs exemplars de traductor dels grans escriptors estrangers contemporanis — Tolstoi i Turguènev foren traslladats per ell al nostre idioma, — *La Bogeria* és un estudi psicològic molt ben traçat. El procés de la malaltia que destrueix la raó del protagonista està descrit amb un procediment el·líptic que demostra l'interès amb què Narcís Oller atenia els problemes de la tècnica narrativa. La història d'aquell lamentable Serrallonga és contada així, no pas directament, sinó a través dels seus contactes ocasionals amb el narrador i amb els seus amics. Hi ha també en aquest llibre — com d'altra banda en *La Febre d'Or*, estudi d'un flagell col·lectiu, l'especulació borsària, i en *Vilaniu*, novella de la calúmbia — una intenció social, en la qual hom podria veure l'únic vestigi de la influència directa de Zola en l'obra d'Oller: la de donar la veu d'alarma davant un perill com és la follia latent, negligida per tothom i tractada, en darrer terme, sense pietat.

La darrera novella publicada per Narcís Oller fou *Pilar Prim*. Ben rebuda pel públic i per la crítica, aquesta obra presentava entre bones descripcions del paisatge de la Cerdanya i excel·lents apunts de la vida social barcelonina, uns amors entre un minyó elegant i disbauxat i una jove vídua. La gelosia que separava l'heroïna i la seva filla, les intrigues i les calúmbies que entrebancaven aquests amors, donaven interès a la novella i en feien el prototipus de la novella burgesa.

* * *

Narcís Oller havia creat aquesta novella burgesa, que prenia les seves inspiracions en l'ambient^{*} de la ciutat i els seus personatges en la societat que voltava l'autor. La temptativa de Gaietà Vidal i Valenciano (1834-1893), germà de l'autor de *Tal faràs, tal trobaràs* — el primer drama seriós escrit en català, — de crear una novella sense grans passions, reflex segurament de l'ambient de la burgesia de l'època, fallí per la seva manca de dots de novel·lista. Les seves novel·les *La família del Mas dels Sàlzers* i *Rosada d'estiu*, els contes de *Confiança en Déu* i *La vida al camp*, són obres contemporànies de les primeres que escrivia Narcís Oller, però ni l'estil ni la intriga les salven avui de l'oblit. J. Pin i Soler, tarragoní i deu anys més jove que Narcís Oller (1842), s'afiliava també, amb les seves novel·les, al concepte ciutadà, senyor i costumista que tenia l'exponent més elevat en *La Febre d'Or*. L'any 1887 ja havia publicat *La família dels Garrigues*. Més tard, i amb una regularitat de gran treballador intel·lectual, lliu-

142

/ ,

/ no

rat amb passió a la literatura — autor teatral, traductor d'Erasme i de Tomàs Morus, bibliòfil i aferrissat contendent en les lluites per a la unificació ortogràfica, — J. Pin i Soler donava les seves novel·les *Jaume*, *Niobe*, *El Miracle del Tallat*, *Alicia*, entre altres. La seva cultura, el seu bon sentit d'observador, la seva exigència estilística, superior a la de Narcís Oller, no basten, tanmateix, per a igualar ~~les~~ dots de novellista que posseïa l'autor de *Vilaniu*. Era i és encara avui, un brillant segon, que no mereix pas l'oblit en què ha estat tingut per l'actual generació. Una excessiva tendència a posar personatges forasters entre els protagonistes dels seus llibres (a *Alicia* hi ha planes senceres de diàleg en francès i en castellà) dona un cert encarcament presumptuós a l'obra novel·lística de Pin i Soler, que és, tot amb tot, un excellent costumista i ens ha deixat retrats ben estimables de l'ambient taragoní.

vels
1,

Tampoc no és negligible l'obra de Dolors Monserdà (1845-1919) dintre aquest mateix corrent de la novella burgesa. Després d'haver escrit versos i àdhuc novella en castellà, es lliurà a la literatura catalana i escriví poesies, teatre i articles. Les seves novel·les *La Montserrat* (1893), *La Fabricanta* (1904), *La Família Asparó* (1900), *La Quitèria* (1906) i *Maria Glòria* (1917), així com els seus "quadres en prosa" aplegats en el volum *Del Món* (1908), revelen també, al costat d'una evident preocupació moral, sovint extraartística, una mà hàbil a nuar les lleus intrigues sentimentals dels seus protagonistes i, en *La Fabricanta* sobretot, una atenció sollicita i emocionada pel fenomen de l'evolució de Barcelona que haurem de retrobar, transportada a la sensibilitat moderna, en la *Història gris* amb què debutava Miquel Llor l'any 1925.

146
To
Vsa

Per últim, dintre aquest capítol de contemporanis i seguidors de Narcís Oller, cal incloure Martí Genís i Aguilar (1847-1933), novellista vigatà que en les seves obres plenes de frescor, ~~que una~~ ~~recont~~ ~~reconstruïa~~ ~~la fet~~ ~~resequibles~~ ~~al gran públic~~, vessava el seu amor per la ciutat nadiua i traslladava a l'ambient de Vic la novella burgesa, sense conflictes tràgics ni problemes morals insolubles, de l'Oller i Pin i Soler. *Julita*, *Na Mercè de Bellamata*, *La Reineta del Cadí*, *Sota un tarot*, i les novel·letes i contes de *Novelles vigatanes* i *Records i contes*, formen un bagatge considerable, en el qual el ruralisme que en altres autors ho abassegarà tot, és reduït als seus justos límits.

1,

En paràgraf a part cal anotar les obres d'Enric de Fuentes (1864-1936) i singularment els seus *Estudis* (1899) i *Romàntics d'ara* (1906), que el presenten com a bon escriptor, de ploma fàcil i elegant, observador i al corrent de les modes literàries, que ha dut la joventut barcelonina a les pàgines dels seus llibres. L'esforç de Carles de Fortuny (nat a Barcelona el 1872), com el de Carles de Camps, que volien dur a la novella catalana l'ambient aristocràtic i d'alta burgesia on ells es movien, no tingueren pas uns resultats artístics gaire remarcables. En *Poudor*, *Aristocràtiques*, *Miratges*, del primer, com l'encara inferior *Floren*, del segon, són novel·les escrites amb més bona fé que traça narrativa i avui no resisteixen la lectura.

te

Però, entre encerts i falles, subordinada la qualitat literària a l'estat de formació de la llengua ~~literària~~, que encara no havia trobat en la prosa l'expressió artística que havia de donar-li Joa-

148

quim Ruyra i la intensitat discursiva que els articles i els assaigs de Maragall oferien com a exemple als novel·listes catalans, la novella burgesa, incorporació de la societat catalana actual a la literatura imaginativa, havia estat creada. En el seu conjunt era ben prometedora. L'empenta inicial es desviava, però, tot seguit, i al cap d'uns quants anys s'estroncava totalment. Al costat d'aquesta novella burgesa, i començant per l'exercici menor del conte i el "quadre de costums", s'iniciava un nou corrent novel·lístic que cal examinar en un altre capítol.

IV. — EMILI VILANOVA, O LA NOVEL·LA POPULAR

Incorporada, a través de l'obra de Narcís Oller, la societat burgesa barcelonina a la novel·la catalana, hi havia un altre vastíssim sector ciutadà, protagonista de mil accions dramàtiques i humorístiques, que esperava l'atenció dels literats i la ploma del novel·lista que sabés descriure la seva existència, les seves joies i els seus dolors. La menestralia i el proletariat barcelonins, confosos en un mateix estament, bullia en els barris populars de la ciutat que creixia sobtadament. L'agitació social, les vagues i les bombes, no eren prou per a desfer les tradicions seculares que marcaven el calendari amb solemnitats gastronòmiques o amb festes de carrer. Els carrerons remorosos de la ciutat vella esperaven llur novel·lista i llur poeta.

Emili Vilanova, que no arribà a ésser totalment ni una cosa ni l'altra, sintetitzà en la seva obra inestimable tota la fesomia avui gairebé desapareguda de la vella Barcelona popular i a la vegada retratà amb amor i verisme el poble que s'hi movia. Nat el 1840, començava a precés dels seus amics, i particularment del fantàstic Pompeu Gener, a publicar els seus quadres de costums, l'any 1867, a "La Barretina", setmanari fundat per Feliu i Codina. Col·laborà després a altres publicacions i, per últim, a "La Renaixença", que va publicar en volum la seva obra. A la seva mort (1905) la "Il·lustració Catalana" llançà una nova edició completa de la producció de l'autor de *Qui compra maduixes?*, en dotze volums. Tot i que el novè es tituli *Noveles*, Emili Vilanova no en va escriure. Podríem dir, però, que tot i tenir també dos volums de Teatre no era pas un autor teatral, i que els seus sainets divertidíssims, d'una frescor immarcescible, són, com els seus quadres de costums, simples capítols de la gran novella que té per protagonista la ciutat antiga, començada a escriure per l'autor de *Pobrets i Alegrets* amb la seva primera ratlla i acabada — si és que una novella pot ésser mai totalment acabada — amb la darrera que traça amb el seu estil casolà, sense enfarfecs ni preocupacions estètiques.

Era fill d'un botiguer del carrer de Basea, i la seva ideologia i el seu idioma romangueren sempre fidels a aquest origen. Podem agrair-li aquesta limitació d'horitzons, a canvi de la qual avui tenim aquella transcripció viva i animada de les converses de marmanyeres i cotxers, de les angoixes de la Tristeta, de les penes i les alegries dels veïns del carrer d'En Malla, de les discussions de placeta i els drames de rebotiga, que són els seus llibres. Emili Vilanova creava la novella popular, que tenia per protagonista el mateix poble i, encara que ell no s'hi hagués llan-

1 en
H de sobte

14
Lc

Hen

79
TAS 641 (11)
cat, limitat per la seva modèstia, fornía els materials necessaris per a aquesta novella de costums que la seva obra iniciava.

Entre els altres nombrosos col·laboradors dels setmanaris humorístics de la segona meitat del segle XIX, cal destacar, tant com per l'obra que deixava ~~com~~ per les promences que contenia i que la seva mort prematura impedia de realitzar, Robert Robert. La seva curta vida (1837-1873) s'esmerçà en diverses activitats, literàries, periodístiques i polítiques. Potser el seu talent era àdhuc superior al d'Emili Vilanova, tot i ésser-li inferior en la gràcia fidel de les transcripcions del llenguatge popular.

44
Barceloní com Emili Vilanova i costumista com ell, Joan Pons i Massaveu ha donat també tot el seu talent literari al gènere narratiu popular. Fill del barri de Ribera, la vella ciutat bull en els seus quadres i anima la tènue anècdota de la seva novella *L'Auca de la Pepa*. La seva obra està en gran part dispersa i constitueix potser la mostra més reeixida de la literatura humorística vuitcentista. La seva vida (1850-1918) es caracteritzà per la inactivitat dels darrers anys. Això el féu oblidar ràpidament pels joves. Tant la novella esmentada com el volum de *Quadros de la Segarra*, publicat l'any 1892 per *L'Avenç* sota el títol *Trascant per les serres*, mereixen una estima ponderativa que salvi de l'oblit una obra remarcable per molts conceptes.

1414
El costumisme popular és també conreat en contes i novel·les per Miquel dels Sants Oliver (*L'Hostal de la Bolla*) i Gabriel Maura (*Aigoforts*), que aporten la veu mallorquina a la nova tendència. El bilingüe Bernat Morales San Martín, amb *Flor de Pecat*, duu l'ambient de l'horta valenciana. J. Morató i Grau (*Els Habitants de la Lluna*) duu també la seva aportació a aquesta escola.

Tot aquest corrent havia de traduir-se, semblava, en una influència decisiva damunt l'obra dels escriptors que havien de seguir. Però d'una banda el cosmopolitisme modernista de final de segle i per l'altra l'esforç de concentració que s'operava, sota l'ègida de Joan Maragall, al voltant de la poesia lírica, que creava i polia l'idioma literari, negligiren aquest camí, com el que havia iniciat Narcís Oller. L'únic seguidor que tingué aquest costumisme somrient d'Emili Vilanova i Joan Pons i Massaveu fou Santiago Rusiñol. Pintor, autor teatral aplaudit i escriptor brillant, Rusiñol era, per damunt de tot, el representant dels corrents modernistes a Catalunya. Havia estat una llarga temporada a París i no podia prescindir d'una ironia mofeta que li havia de donar molts èxits, sobretot en el teatre, però que a la vegada afollaria moltes de les seves realitzacions. És aquesta ironia, que es complau a subratllar les expressions castellanes que empedraven el català corrent del seu temps, i que li impideix de lliurar-se totalment als seus personatges, el que fa que les seves novel·les (*El català de la Manxa*, *La Niña Gorda*, *En Josepet de Sant Celoni*) hagin estat oblidades tan ràpidament. De les seves provatures novel·lesques només es salva *L'Auca del Senyor Esteve*, filla directa de l'humor i la tendresa vilanovianes. Ni la grotesca aventura sentimental de la "Niña", ni la història picaresca d'En Josepet, ni tan sols la follia redemptora del català perdut entre les planes ermes de la Manxa, no arriben a interessar-vos directament. Però en canvi, els rodolins ingenus de la vida del Senyor

1088 Lmy
1088 Lmy
12
13

Esteve al redós de "La Puntual" tenen, per damunt de l'humorisme superficial de l'autor, una emoció que sentiú filla dels records personals de Santiago Rusiñol i que dóna als personatges un caliu d'autèntica humanitat i en fa símbols d'una època de Barcelona i àdhuc de Catalunya.

Després d'aquestes temptatives de Santiago Rusiñol, el costumisme popular és definitivament arreconat pels nostres novel·listes. La ciutat, amb la seva tumultuosa creixença, ha enderrocat els vells carrerons on vivien els personatges pintorescos d'Emili Vilanova. Com una excepció confirmadora de la regla, el novel·lista Alexandre Font (1876) és fidel a aquells barris desapareguts i al costumisme que s'hi arrecerava. Els seus llibres *L'Andreuet* i *Embruix* en són testimoni commovedor, amb tota llur arcaica ingenuïtat. En canvi les novel·les *A l'ombra de Santa Maria del Mar*, de l'estilista exquisit que és Alexandre Plana, i *Un idilli a la Plaça de Sant Just*, de Miquel Llor, no són sinó exercicis sense transcendència, que tenen, però, la virtut d'oferir una interpretació d'acord amb una sensibilitat moderna, tota diferent de la dels vells costumistes, d'uns temes que haurien fet les delícies d'Emili Vilanova i els seus seguidors.

V. — LA NOVEL·LA DE MUNTANYA

La narració de tema rural era lògic que seguís ben de prop el profund moviment poètic, polaritzat per la figura excelsa de Jacint Verdaguer, que s'enfrontava amb la Natura i demanava als paisatges el secret de la inspiració lírica. Els temes floralescos dels primers temps, les llegendes i els quadres d'història, havien estat abandonats per acollir-se a la deu inexhaurible de poesia que hi havia en les muntanyes i en tots els espectacles naturals que tant abunden en la varietat geogràfica de la nostra terra. El corrent de comunicació que hi havia entre poesia i prosa i que havia influït tan decididament en el romanticisme arqueològic de les primeres novel·les catalanes, ara havia de determinar l'eclosió d'una novellística que tingués per base i escenari les muntanyes i els seus habitants.

Carles Bosch de la Trinxeria, representant destacat de la Catalunya francesa (1831-1897), hagué d'ésser el precursor i creador, a la vegada, d'aquest ruralisme. El seu talent narratiu s'esmerçà particularment en el conte, i és, pot dir-se, el creador a Catalunya d'aquest gènere menor, ben afortunat amb els seus conreadors, encara que siguin escassos. Però ha escrit també novel·les (*Lluites de la vida de l'Hereu Noradell*, *Montalba*) i ens ha deixat una primera versió del ruralisme, feta d'observació fidel del llenguatge de la gent de muntanya i dels seus costums, i de descripció entusiasta dels escenaris pirenenics. Escrivia amb passió i naturalitat, sense altre partit pres que el de la seva devoció al país on vivia i al qual servà fidelitat durant tota la seva existència de gran senyor de pagesia.

Després d'aquesta obra, fa de Marià Vayreda (1850-1903) ens dóna ja la naturalesa vista per un artista que afegeix a la seva paleta acolorida de bon pintor olotí els matisos dramàtics que fan el nervi de la seva obra mestra *La Punyalada*, escrita poc abans de la seva mort, i que ja són implícits en *Sang Nova* i *Re-*

105 Lmy

105 Lmy

105 Lica

105 Lica

cords de la darrera carlinada, els seus llibres precedents. En les obres de Vayreda — i, sobretot, en *La Punyalada* — la gent de muntanya són, per damunt de tot, homes de càrn i ossos, amb passions i odís. Trabucaires, mossos d'esquadra, firaires, masovers i pastors, tots ells són presents en les pàgines de les novel·les amb llur personalitat definida i, tot i la bellesa de les descripcions i la magnificència dels paisatges que serveixen de marc a la narració, la muntanya ajuda a explicar les reaccions, però no envaeix, abassegadora, la trama com s'esdevé en moltes de les obres dels novel·listes del ruralisme. La sensació d'aclaparament, de pes feixuc de la naturalesa damunt els éssers humans, que és tota la gràcia i l'originalitat de *Solitud*, una altra de les grans novel·les de muntanya, suficient per ella sola per a fer il·lustre el nom de Víctor Català, no es troba a les pàgines de *La Punyalada*. Aquesta novel·la marcava el punt dolç de la fusió del realisme narratiu amb el sentiment de la naturalesa. Si el realisme desnivellava la balança, el ruralisme havia d'adoptar les negres tintes pessimistes de Víctor Català i els seus corifeus i companys de colla, dels quals els més destacats havien d'ésser Raimon Caselles i Prudenci Bertrana. Si, en canvi, la posició d'embadaliment davant la bellesa del món s'endua el narrador en una pruïja descriptiva insaciable, els personatges de novel·la perdien consistència o bé desapareixien del tot, com en les pàgines, altrament meravelloses de lirisme, de *Pinya de Rosa* i en les ja no tan recixides d'algun dels innumbrables imitadors moderns de Joaquim Ruyra.

Un crític modern — C. A. Jordana — qualificà de “ferrenya” aquesta escola del ruralisme naturalista. En principi, tot i la comoditat d'atribuir-ne la importació a Narcís Oller, el naturalisme de Zola i els Goncourt era dut a les lletres catalanes, no pas a través de *La Papallona* o de *Vilaniu*, sinó entre les pàgines desolades i genials de *Solitud*. I tant en l'obra de Víctor Català (pseudònim il·lustre de la senyora Caterina Albert i Paradís, nada a l'Escala l'any 1873) com en la no tan important, però igualment significativa, de Raimon Caselles (1855-1910) la vigoria aliada a la visió pessimista dels homes, i sobretot dels de muntanya, justifica el qualificatiu de “ferrenya”. Era una reacció, fins a cert punt natural, contra l'idealisme ruralisme de la poesia dels Jocs Florals, saturada de pastors enamorats i tendres porqueroles. En la comparança entre les muntanyes alteroses i la mesquinesa dels homes, aquests esdevenien encara més odiosos i roïns. La Mila, la protagonista de *Solitud*, no trobava entre ella i la grandesa inhòspita de l'escenari sinó ànimes mesquines, turmentades per la luxúria o per la gasiveria. El capellà d'*Els Sots Feréstecs*, Moasèn Llàtzer, ven afollades totes les seves ànsies renovadores per la realitat nua d'ideals representada per tots els bosquerols de la parròquia. “Mala nissaga!”, fa exclamar Raimon Caselles al seu protagonista. El pagès, l'home de muntanya, no és ja el personatge d'ègloga dels poetes seguidors de Verdaguer, ni tan sols l'ésser complet de les narracions de Bosch de la Trinxeria i les novel·les de Marià Vayreda. És una figura antipàtica, closa en el seu egoisme, lliurada a totes les baixes passions, incapaç d'idealitat i d'elevació.

Els contes de Víctor Català confirmen aquesta impressió que *Solitud*, publicada l'any 1906 i un dels esdeveniments més sensa-

le
le
le

le

cionals de la novellística catalana, produïa. Tant els que la precedien (*Drames rurals, Ombrívols*) com els que havia de publicar després (*Caires vius* i el seu darrer volum *Contrallums*) tenen aquest pessimisme misantrop, que cap claror no alegra ni cap grandesa no aireja. En algun d'aquests contes, la manera de Víctor Català troba formes d'expressió i encerts narratius extraordinaris, que la posen ~~al~~ costat dels grans mestres del naturalisme francès. *Creu i ratlla, La fi dels tres* i *La pua de rampí* són tres exemples del fatalisme desesperat que guia la inspiració del novellista i dóna pas rares vegades a la pietat. La violència i el crim, la luxúria i sobretot la mort, en totes les seves formes, emplen aquestes pàgines. I en narracions com *Nostramo*, la crueltat pàgosa és descrita amb voluptat i us horroritza amb una bafarada de sang i de sacrilegi.

1a
Hal

El tema ciutadà ha temptat molt poc Víctor Català. L'única incursió que s'ha permès en la novella de ciutat és *Un Film (3000 metres)*, melodrama tenebrós del baix món barceloní, florit de crims, robatoris i truculències inversemblants. En aquesta novella, l'estil personal de l'autor, poc treballat i sense preocupacions artístiques, perd la brillantor que li donaven les descripcions de la naturalesa en les obres de tema rural. En aquestes, tot i el seu partit pres pessimista, Víctor Català dóna la mesura del seu talent i encerta a escriure diàlegs d'una gran vivacitat i descripcions minucioses i realistes dels seus personatges, en un idioma una mica impur, que duu al costat d'un tresor de mots bategants de força popular/la ganga dels barbarismes i la sintaxi incorrecta.

14

Potser hom pot trobar que Raimon Caselles és més artista. La seva condició de crític de pintura i les seves preocupacions estètiques són visibles en la seva obra. Però no és, en canvi, tan novellista. *Els Sots Feréstecs* és una novella poemàtica, plena de negrors, però escrita per un home preocupat per la composició dels seus capítols i per l'encert de l'expressió. *Les Multituds* i *Llibre d'Històries* —sobretot el primer— són dos bons llibres de narracions, que el mateix pessimisme sistemàtic orienta. L'exemple d'aquests dos escriptors havia d'influir profundament en la novella catalana de primeries de segle. Aquest exemple ha estat en part responsable de l'apartament en què els nostres literats tingueren el gènere novellístic i que l'any 1925 inspirava a Carles Riba el seu famós assaig *Una generació sense novella*³. Ell ha fet, indubtablement, que la novella rural catalana no aconseguís el seu total desenvolupament, tot i el seguit d'escriptors ben dotats que, de Marià Vayreda a Joan Puig i Ferreter, s'hi han dedicat.

En un sentit oposat, orientat pel seu sentiment religiós intensíssim i per la seva posició franciscana davant del món, l'obra de Joaquim Ruyra (nat el 1858 a Girona) representava, després del seu debut amb *Jacobé*, que semblava afiliar-lo a l'escola del naturalisme rural, amb la magnífica realitat de les seves *Marines i Boscats* (publicats el 1903 i esdevinguts l'any 1920, en una edició que comprenia també les novel·les curtes *Jacobé, El rem de trenta-quatre, L'idilli d'en Temme, En Garet a l'enramada* i *Fineta*, els dos volums de *Pinya de Rosa*) una reacció espiritualista

14

³ *Els Marges*. Publicacions de La Revista. 1927.

contra el pessimisme total de Víctor Català. Qualificar de novel·lista Joaquim Ruyra és una feina arriscada. En tota la seva producció, amb prou feines si tres narracions, per les dimensions i el contingut, poden passar per novel·les: *El rem de trenta-quatre*, descripció meravellosa d'intensitat i color d'un viatge en barca, amb una tempesta que, si no té les proporcions gegantines de les que omplen algunes novel·les de Josep Conrad, és veritablement impressionant per la força expressiva amb què és contada; *L'idilli d'en Temme*, que, escrita l'any 1920, participa d'aquella mena de miracle de frescor renovada, represa poderosa de la inspiració i el do de l'idioma que és *La Parada*, obra d'un home que a la setantena conserva encara augmentades les dots literàries de la seva joventesa, i per últim *Les coses benignes*, brevíssim resum de la filosofia amable de Joaquim Ruyra, i una de les seves darreres produccions. Potser no és novel·lista, però és un excellent narrador, que no desdenya l'humorisme somrient a la manera d'Emili Vilanova, que anota amb fidelitat, però també amb gust artístic les converses dels mariners i pescadors de la Costa, i que quan s'escau (i en les narracions del volum *La Parada* n'hi ha algun exemple colpidor, com *El primer llustre d'amor* i *La fi del món a Girona*, cada un en el seu estil) es serveix de la corda amorosa o del colorit dramàtic amb resultats magnífics.

Si una mena de timidesa, feta alhora de púdica reticència i de preocupacions religioses, no l'hagués apartat dels temes de novel·la i confinat als apunts meravellosos de mar i de muntanya o a les novel·letes de tema popular, Joaquim Ruyra hauria estat el nostre gran novel·lista rural. Hauria estat — i amb tot i les voluntàries limitacions de la seva inspiració és aquesta, avui, la seva alta significació — l'artista creador de la prosa descriptiva de la naturalesa, com Jacint Verdaguer ho fou de la poesia, i ens hauria presentat, sencers i vivents com ho són els mariners d'*El rem de trenta-quatre* o els vaillets de *La Parada*, tota aquesta colla de personatges suggestius que tot just són apuntats, amb totes llurs cabòries, en les pàgines dels seus llibres, i els hauria fet lluitar amb el destí o amb llurs passions, en intrigues fortes i punyents com la que es resol en la fi tràgica de *Jacobé*.

Ultra el seu valor intrínsec com a obra literària, la producció de narrador de Joaquim Ruyra té el seu caràcter, gens menyspreable, de document viu i acolorit del llenguatge i els costums de la Costa de Llevant, de la Selva i el Gironès. La ~~prova~~ provatura de transportar a l'escena les pàgines ingènues d'*En Garet a l'enramada*, estampa plàcida de la vida blanenca, ~~demostra~~ demostra amb prou èxit com és de consistent aquest costumisme de l'obra de l'autor de *La Parada*. D'altres narradors, cadascú des del seu punt de vista, amb un criteri moral i artístic més o menys apropiat a la posició de Ruyra o a la de Víctor Català, han contribuït a crear aquesta novel·la "comarcalista" de costums rurals. Així Lluís B. Nadal, vigatà (1857-1913), crític literari d'una certa categoria, ha deixat unes quantes novel·les escrites en una prosa correcta que evocuen l'ambient social i el paisatge dels pobles de la Plana de Vic. *La Nonada*, *Benet Roure*, *Los milions del farinayre* es llegeixen amb gust, tot i que els prejudicis religiosos i polítics de l'autor es sobreposin alguna vegada a la finalitat artística del narrador i a l'interès humà de la narració. Hi ha en aquest es-

W. S. Mels
H. W. H. W.

le

criptor una tendència, no gaire freqüent en els novel·listes catalans, malgrat l'exemple de Narcís Oller, a presentar el panorama social de tot un poble, amb els seus problemes espirituals i econòmics. El drama particular del protagonista esdevé així, com en *Els Sots Feréstecs* de Casellas, el drama de tot un poble, orientat, però, per un sentiment conservador que fa de les novel·les de Lluís B. Nadal, tot i alguna concessió a la tècnica narrativa del naturalisme, l'antípoda — valgui el paral·lel — de les de Zola.

1e

El reusenc Ferran de Querol; el gironí J. Riera i Bertran; el ja més modern Eduard Girbal Jaume (Girona, 1881), que amb el seu cicle novel·lesc *L'agre de la terra* ens duu una interpretació realista (inspirada evidentment en l'escola "ferrenya" de Víctor Català) del Solsonès; Polotí J. Berga i Boix amb el seu *L'estudiant de la Garrotxa*, contribueixen a aquesta aportació comarcal a la novella catalana. Llurs obres tenen més o menys importància i, en general, llevat dels quadres ombrívols de Girbal Jaume, no tenen una categoria ni una tècnica de novella autèntica. És obligat, però, d'esmentar llur esforç i de destacar al costat dels aigua-forts de Girbal la frescor de les pàgines de l'avi Berga, com a exemples de la diversitat que assolía a Catalunya la novella rural.

1 φ

L'equilibri entre aquestes diverses tendències l'havien d'aconseguir Prudenci Bertrana i J. Pous i Pagès. Fill de Tordera el primer, però instal·lat de bona hora a Girona; figuerenc, empor-danès amb tota la vehemència i l'instint suprem d'harmonia d'aquella comarca l'altre, ens havien de donar una interpretació excel·lent del pagès català, amb totes les seves virtuts i els seus vicis ingènits i donar a la literatura catalana novel·les que avui, després d'anys d'haver estat publicades, conserven encara tota la força d'humanitat i l'emoció intensa de quan foren escrites. L'any 1906 és un any remarcable en la història de la novella catalana. És l'any de *Pilar Prim*, de *Solitud*, i també l'any de la publicació de *Revolta*, la primera gran novella de Pous i Pagès, i de *Josafat*, revelació del fort escriptor que havia d'ésser Prudenci Bertrana. Només aquestes quatre obres servirien per a acreditar la força i la vitalitat de la novellística catalana. ¿Com podria explicar-se que sis o set anys més tard aquest gran doll del gènere narratiu s'hagués estronejat totalment i que els mateixos ~~que "mestres de mestres"~~ la novella l'abandonessin per altres expressions literàries? Pous i Pagès, que debutava com a escriptor amb la novella *Per la vida* (1903), estampa rural d'una gran força dramàtica, que acusava, però, entre les ombres del seu traç una gran pietat pels homes, i que continuava la seva vocació de literat l'any següent amb *Quan se fa nosa*, novella, i amb aquella magnífica comèdia, esclatant revelació del seu talent, que es diu *L'endemà de bodes*, superació del ruralisme a l'escena i exercici d'una intensitat psicològica rares vegades igualat en el teatre català, deixava, després de publicar *La vida i la mort de Jordi Fraginals*, l'any 1912, de produir novel·les per a lliurar-se exclusivament a la seva brillant carrera d'autor dramàtic. Prudenci Bertrana, després de dues o tres bones novel·les, es confinava en la "prosa literària" periodística, en el teatre i en els contes, abans de reprendre, molts anys després, amb *Jo!*, la seva empena de novel·lista. En aquells vint anys de silenci de la "generació sense novella", àdhuc els mestres callaren. La novella rural, com ja he

1,

x de

X

H dit

~~indica~~, tenia un camp limitat. Havia d'esmerçar-se en autoimitacions. I la novel·la ciutadana, després de Narcís Oller, no trobava uns seguidors de prou empena.

Els deu anys, però, que Pous i Pagès ha dedicat a la novel·la, pesen, amb llur profitosa activitat, en la literatura catalana. Les novel·letes del volum *Empordaneses*, el drama mesquí del fabricant de ~~paistes~~ de *Revolta*, les impressions de captiveri contingudes als dos volums *De l'ergàstula* — aportació a una literatura de presó que té una certa tradició i compta amb obres importants en les lletres catalanes — i, sobretot, el *Jordi Friginals*, constitueixen, potser, un bagatge literari tan considerable com la llista impressionant de títols d'obres teatrals que s'estén entre *L'Endemà de Bodes* i aquell intens *Vivim a les palpentes* que l'any 1931 passava lamentablement desapercbut per l'escenari del Novetats.

Sobretot, ho repeteixo, la gran novel·la que és *La vida i la mort d'En Jordi Friginals*. La recentíssima tercera edició d'aquest llibre haurà permès, sens dubte, d'adonar-se'n als qui no el coneixien. Miguel de Unamuno, gran adversari dels catalans i gran coneixedor de la nostra literatura, l'admirava profundament i el posava de costat, en significat i valor emotiu, amb aquell seu *Nada menos que todo un hombre* de las *Tres novelas ejemplares y un prólogo*, que escriví com a col·lofó de les seves temptatives de novel·lista. Aquest mateix títol, "no menys que tot un home", hauria pogut posar-se a la novel·la de Pous. "Història — diu l'advertiment preliminar de la segona edició — de les lluites d'un home que volgué fer-se seu el destí." I més que l'interès anecdòtic d'aquestes lluites, més que l'estil límpid i que la força dramàtica dels diàlegs i les escenes, que arriba en aquesta novel·la a punyents extrems, despullats de tota mena de sentimentalismes, el *Jordi Friginals* té un profund significat en la novellística catalana moderna perquè presenta un caràcter sencer, d'home d'un sol intent, sense les complicacions i les terboleses que han fet gemenosa i indecisa l'obra de tants novellistes joves. Exaltació de l'home, de la seva capacitat de creació i de revolta. El Jordi Friginals és superior al *mistaire* Gori, incapaç de comprendre el seu drama vulgar de víctima del fisc, i que es rebella, en una afirmació rotunda del seu dret a la vida, contra la legislació que l'oprimeix. Però en el fons del cabaler que refusa de junyir-se a una carrera eclesiàstica per la qual no té cap vocació i que topa amb l'orgull enter i obstinat del seu pare, hi ha el mateix esperit individualista del Gori, que caracteritzava la intel·lectualitat catalana del nou-cents i que l'afiliava a un anarquisme romàntic.

El debut de Prudenci Bertrana com a novellista fou, ~~amb~~ amb *Josafat*. Història tenebrosa de luxúria i de crim, havia de produir una reacció violenta del patriotisme oficial de la Girona, "capital de província", que servia d'escenari, amb les seves esglésies majestuoses, a aquells amors tempestejats del campaner Josafat i la ninfòmana Fineta. El naturalisme que acusava, que recordava el Huysmans de *Là-bas*, ennegria encara les seves tintes en els contes que seguien i que formaven el volum *Crisàlides*. Sobretot *Una agonía* i *Un retrat* són exercicis de virtuosisme d'un escriptor que vol demostrar les seves aptituds per a les escenes macabres. *La Margarideta*, en canvi, malgrat el seu mateix

144

L4

H. Cluming

14

1 " L "

1 m

esperit pessimista, deixa traslluir l'humorisme satíric que farà la força de tants contes de Prudenci Bertrana, de la seva novella *Jo!* i d'una pila dels seus articles literaris.

Amb *Nàufrags*, drama d'una adolescència inquieta; amb *Ernestina*, delicada història d'una noia — esdevinguda després d'una aventura teatral, la *Tieta Claudina* d'una moderna edició, reescrita de cap i de nou; — amb l'aplec d'apunts que es diu *Proses bàrbares* i que és, segons el seu autor, "el resum de la seva felicitat", el prestigi de Prudenci Bertrana es consolidà ràpidament. Caçador pacient, enamorat del paisatge que pintava igualment amb la ploma que amb els pinzells, Bertrana donava la seva versió original del ruralisme, que havia de concretar-se, primer, en els contes deliciosos d'*Els Herois*, de *La lloca de la vídua*, per a presentar-se després, sota una forma autobiogràfica, en les pàgines de *L'hereu* i d'*El Vagabund*. Malgrat el seu pessimisme inicial, malgrat que ens hagi presentat amb complaença pagesos mesquins i garneus, Prudenci Bertrana és un rousseaunià convençut. Per ell, només hi ha la naturalesa com a força creadora i renovadora. Les ciutats, la civilització posen contínuament entrebancs a aquesta influència ~~prístina~~. I *Entre la terra i els núvols*, com es dirà, un cop estigui llesta, la narració autobiogràfica que s'iniciava amb *L'Hereu*, ho justifica amb l'experiència vital del seu autor. Tot el seu sarcasme d'humorista cruel, del qual *Jo!* és una bona mostra, s'adreça a demostrar, amb l'exemple de la maldat dels homes complicats, dels ciutadans, la superioritat de la naturalesa, de l'home en estat original.

inicial

Després d'aquests dos grans novellistes, la corda rural ha temptat molt poc els nostres narradors. En la represa de la novella que es produïa després de la veu d'alarma de Carles Riba, hom registrava una temptativa de Josep Maria de Sagarra *All i Salobre*, àcida novella poemàtica carregada d'imatgeria i de fisiologia, visió canalla i desesperada del món tumultuós de la joventut entremig d'una colla lamentable de viciosos i abúlics. El mateix paisatge rural que voltava Quimet, el trist protagonista, participava d'aquesta tristesa còsmica, d'aquesta corrupció fètida que feien de la novella de Sagarra un llibre amarg de moralista depriment.

Amb *El cercle màgic*, després, Joan Puig i Ferrer es llançava a la gran novella rural i ens pintava l'ambient de tot un poble en dos volums densos d'observació. Hipòlit i Janet, el vell que torna pobre i descoratjat de la seva lluita amb la fortuna, i l'infant que s'inicia a la vida amb una gran curiositat i una torbadora inquietud dels sentits, eren els personatges més interessants del llibre. Tot de figures vives i ben caracteritzades completaven l'ambient i donaven vivacitat a la trama. Hom parlà, en la publicació d'*El cercle màgic*, de superació de la novella rural i presentà aquesta obra com a brillant final d'una escola naturalista que cercava la seva inspiració en les tragèdies i les farses de la pagesia catalana. La publicació recent (1936) de *La farsa i la quimera*, del mateix Puig i Ferrer, obra ambiciosa però evidentment fallida en la seva mateixa complexitat, podia justificar aquesta apreciació. L'aparició de la interessant figura de Sebastià Juan Arbó, ~~de qui parlare en un capítol posterior~~, revelà, però, com era prematur donar per liquidada la novella rural.

(1936)

exitat

14

L'any 1925 era publicat ~~un assaig de~~ assaig de Carles Riba *Una generació sense novella*. L'havia precedit de poc — i n'era la motivació aparent — una conferència de Josep M. de Sagarra en la qual era aconsellat als nostres escriptors que esdevinguessin novellistes. “La novella — venia a dir — és un gènere brillant i productiu en glòria i profit. És, altrament, un gènere literari indispensable per a una cultura completa, el signe infal·lible de la seva maduresa. Llancem-nos-hi tots i fem-ne.” A aquesta crida, Carles Riba contestava enumerant els motius que, segons ell, havien fet emmudir la novella catalana que, l'any 1906, presentava una realitat tan falaguera. Podien resumir-se en dos: un relacionat amb la forma i l'altre amb el fons. Aquests vint anys havien estat emplenats, en la nostra literatura, per la poesia, i aquesta creava l'idioma literari apte per a tots els matisos psicològics i descriptius que requeria el gènere narratiu i que fins aleshores havia d'ésser forjat per la intuïció d'algun artista de la prosa — un Ruyra o un Bertrana — i negat en absolut a molts novellistes que, si l'haguessin posseït, potser haurien pogut deixar-nos una obra considerable. L'esforç de creació es concentrava en l'obra admirable d'alguns poetes que recollien la deixa de sensibilitat moderna — ciutadana, pot dir-se, per distingir-la de la d'un Verdaguer — de Joan Maragall i la sotmetien a l'exigència artística d'un estil i un idioma perfets. Aquest és — avui pot afirmar-se amb tota seguretat — un dels alts mèrits adjectius de l'obra intrínsecament admirable de Josep Carner, de López-Picó, de Guerau de Liost, de Sagarra i Manent i Carles Riba. És també l'honor de molts dels seguidors d'aquests poetes que, potser inconscientment, collaboraven a aquesta tasca de creació del català literari que després havia de servir per escriure una novella i per a la traducció dels clàssics, per assajar la fundació d'una comèdia ciutadana com per lliurar-se a l'assaig crític i a la l'especulació filosòfica.

Al costat d'aquesta explicació, diguem-ne formal, de l'apartament dels nostres literats de la novella, Carles Riba en donava una altra d'un ordre fonamental. La novella és, essencialment, un gènere moralista — en el més alt sentit del mot, no pas en la forma catequística que sovint adopten els pseudo-novellistes “catòlics” — i necessita, per florir amb tota la seva plenitud, capac de donar noms i obres com les de Balzac, Dickens, Dostoievski, Hardy i Proust, un ambient moral, una densa cultura humanista, la curiositat activa de l'home per tots els altres homes. “Tota novella — afirma Riba — ens presenta l'evolució d'un cor al llarg de la d'uns altres cors, en mútua i indefugible influència; tot l'interès i tot l'estudi són posats en aquesta evolució, de la qual els fets, interns o externs, no són sinó l'exponent. Un joc concomitant de psicologies en moviment, doncs; un petit món d'ànimes concretes, que reflecteix, en artística summa, un món més vast, però també concret: és a dir, d'una època i d'un país determinats.”

He volgut citar *in extenso* aquesta definició, perquè em sembla admirable i ajuda, a la vegada, a comprendre el raonament de Carles Riba. ¿Aquest ambient, aquesta curiositat, aquesta

2 cultura moral existien a la nostra terra? La Barcelona en febre de creixença, però tanmateix assossegada, que ens pintaven, des de dos punts de vista ben diferents, Narcís Oller i Emili Vilanova, s'havia convertit en la ciutat de les vagues, en la metròpoli universal de les bombes. Aconseguíem i ultrapassàvem el milió d'habitants, amb tots els problemes d'immigració i de descaracterització que això comportava. Es produïen profundes ruptures entre les capes socials de la ciutat, i l'"humanisme cristià" que, segons la dita de Maurici Serrahima, inspirava l'obra dels novellistes barcelonins dels anys de la primera Exposició, era insuficient per a superar i cohesionar el tumult de les passions i els interessos en conflicte. Els catalans ens malfiàvem els uns dels altres. En aquest assaig de Ribà, l'any 1925, prenent peu d'aquesta malfiança, hom afirmava que "un tal interès simpatètic per l'home, avui, a Catalunya, *collectivament, culturalment, socialment* — és a dir, *fent atmosfera*, — no existeix. Cadascú estableix entre ell i els altres una zona estèril de malfiança, vici típicament servil".

A aquests motius, potser hauria pogut afegir-s'hi la ironia suficient amb què els modernistes tractaven — de retorn de París o de qualsevol de les teories estètiques que havien descobert — els seus conciutadans. Ho he remarcat en el cas de Santiago Rusiñol, novellista fallit, que només en *L'Auca del senyor Esteve* podia alliberar-se d'aquesta ironia condescendent que fa eixorca gairebé tota la seva obra literària. Potser hauria de fonamentar-se també en la lliçó diària de cosmopolitisme — i alhora de pedanteria — que fou la dictadura cultural de Xènius. Els escriptors catalans trobaven que, fet i fet, allò més interessant de Catalunya no eren pas els homes, sinó els camps i les muntanyes. Dos dels poetes més autèntics i més racialment catalans, Josep Carner i Guerau de Liost, només deixaven llur posició admirativa davant el paisatge per a presentar-nos els personatges caricaturescos de les *Auques i Ventalls* i els *Somnis* i les *Sàtires*. Els temes de novella, encara que els del ruralisme s'exhaurissin, prou hi eren. Mancava, només, aquella fecunda curiositat i simpatia per l'home, capaç de crear la novella de ciutat — l'autèntica novella, perquè ciutat vol dir societat i la novella necessita aquest ambient social i no la solitud i el monòleg de l'home davant les muntanyes.

Fóra injust, tanmateix, de dir que d'ençà de *Pilar Prim* no s'havia produït cap exemplar de novella ciutadana. Però aquesta esdevenia excepcional i es produïa en direccions tan oposades com les de Xènius, de J. M. Folch i Torres i de Juli Vallmitjana.

L'autor del *Glossari*, en efecte, havia donat *La Ben Plantada* (1911), *Gualba, la de mil veus* (1915) i *Tina i la guerra gran* (1915), on la forma de ficció servia les ambicions magistrals del Pantarca. Potser l'escassíssima ressonància que tingueren les reedicions (pels volts del 1935) d'aquests tres llibres a Catalunya, influïa en l'espectacular conversió d'Eugenio d'Ors al feixisme, que ~~n'ha fet~~ l'eminència cultural de Burgos i li permeté de completar així d'una manera ben lamentable la seva evolució espiritual. D'arbitrarisme simbolista qualificà Nicolau d'Oliver la prosa narrativa de Xènius. Avui podria afegir-se-li el penjament de carrinclona, perquè la summa de perfeccions de Teresa, la *Ben Plantada*, la passió incestuosa del Païtis i la Tellina, les reflexions sublimes sobre tots els temes humans i divins que contenen les

el convertia en

3
lletres a Tina, són expressades en un idioma preciosista, pedant i recercat. L'obra narrativa de Xènius havia de dir-se, en el seu conjunt inacabat, *Les Oceàniques*, i comprenia, encara, l'*Oceanografia del Tedi*, *El Somni és vida* i altres títols. En conjunt, era l'anti-novella i el seu exemple havia d'ésser funest per als escriptors catalans, encara que només fos per allunyar-los de la ficció literària.

Un altre cas curiós, en aquest rengle d'excepcions, és el de Josep Maria Folch i Torres. El seu debut d'escriptor era una novella *Animes blanques*, premiada pels Jocs Florals del 1904. Després n'havia d'escriure una pila, en un estil barrejat de sentimentalisme i naturalisme que en *Joan Endal* donava el seu fruit, més recídit. *Lària* era una novella rural, que afiliava el seu autor a l'escola de Víctor Català. *L'Ànima en camí*, *Una vida* i sobretot *Joan Endal*, eren, però, novel·les barcelonines. La realitat social hi era, àdhuc, apuntada, enmig de les històries d'amors dissortats grates de sempre a Folch i Torres. L'adulteri de la muller de Joan Endal té, així, un visible simbolisme d'opressió de les classes superiors damunt el pobre protagonista. L'ambició que revelaven aquestes novel·les inicials topava, però, amb un obstacle insuperable: l'èxit econòmic i literari que havia d'aconseguir com a novellista per a infants i que ~~havia d'imposar~~ una curiosa evolució que va de les aventures còmiques i sensacionals del *Mas-sagran* o *El gegant dels aires* al sentimentalisme rosat i deliquescents dels volums de la *Biblioteca Gentil*. Potser aquestes característiques de la producció ulterior de Folch i Torres ja eren implícites en les seves primeres novel·les — els idíl·lis infantils, entre morbosos i sensibles, de molts dels seus llibres "pomel·listics" són una conseqüència del que és apuntat entre el noiet taciturn i la noia frèvola de *Joan Endal* — però en aquelles produccions inicials hi havia troballes psicològiques, encerts descriptius i una alternança de realisme i poesia que permetien moltes esperances. A canvi d'aquestes possibilitats fallides en l'obra ulterior, Folch i Torres pot enorgullir-se d'haver estat el novellista català més llegit i d'haver ensenyat el català a dues generacions, que no és pas poca cosa, *sobretot avui que mesurarem com ens seria útil un "Pakufet"*.

El paper de Juli Vallmitjana (1873-1937) és molt més modest. Si l'esmentó és perquè les seves novel·les, escrites en un català impur, plagat de barbarismes, iniciaven un tema que podia tenir molta transcendència en la novella de la nostra ciutat i ~~que~~ en canvi, fora de Josep M. Francès i de la *Vida Privada* de Sagarra, ningú no s'hi ha aventurat, que és el dels barris baixos. La poesia virulenta i tenebrosa dels carrerons sòrdids del districte Vèno ens ha donat, encara, ni el nostre Charles-Louis Philippe, amb el seu finíssim *Bubu de Montparnasse* ni tan sols el nostre Jean Lorrain de *La Maison Philibert*. Vallmitjana, amb *Sota Montjuïc* i *La Xava*, com amb les seves obres teatrals, on la imperfecció idiomàtica del seu estil ~~era més dissimulada~~, ens ha deixat quadres realistes del que ell en deia "la mala vida" barcelonina, que els seus gitanos, tan pintorescos però no tan simpàtics com els d'Emili Vilanova, animen amb el seu llenguatge particular. Els arguments també són fluïxos: truculents i a la vegada moralistes, no arriben a donar vibració i idealitat als ambients tenebrosos que descriu.

li imposava

ten el qual,

no era tan visible

4

També debutava com a novel·lista en aquell primer decenni del nostre segle el gran treballador que ~~és i ha estat sempre~~ Alfons Maseras. La seva primera novel·la és *Edmon* que, publicada el 1908, gaudeix encara el favor d'un públic extens i sobretot femení, pel romanticisme febrós que anima les seves pàgines. Els llibres següents acusaven la impressió que damunt Maseras havien exercit les seves extenses lectures europees. *L'Adolescent* i *Ildaribal* són dues novel·les que poden posar-se sota l'advocació del Sienkiewicz de *Quo Vadis?* o del Flaubert de *Salambó*. Evocació històrico-arqueològica de la Tarragona d'August, la segona revela, sobretot, una tècnica de novel·lista i una maturitat d'estil que hauran de retrobar-se en les obres que el seu autor ja no ha deixat de produir. Els volums de contes d'Alfons Maseras el fan un dels millors conreadors contemporanis d'aquest gènere, amb Martínez-Ferrando, Joan Mínguez i Miquel Llor. *Setze Contes*, *Contes a l'atzar*, *Contes fatídics* contenen peces antològiques. La seva producció de novel·lista aconsegueix aspectes tan diversos com el simbolisme pompós d'*A la deriva*, el pessimisme ombrívol de *L'Evasió* o l'igualmente tràgic, però resignat, d'*Una vida obscura*. A *Zodiàc* ens presenta un personatge carregat de preocupacions metafísiques i enfonsat en la introspecció, dolorosa de tan intensa. *L'estudiant de Cervera*, en canvi, és una amable història d'època, amb personatges convencionals i una anècdota molt poc original. La publicació en català de *L'arbre del bé i del mal*, escrit primerament en francès, ~~haurà servit~~ per a adonar-se de la varietat d'inspiració d'aquest fecund novel·lista.

—
servia
encara

Després d'aquests noms, però, hi ha el llarg interval que la represa de l'empenta novel·lística que es produïa pels volts de l'any 1930 havia de cloure. Algun assaig tímid, com el de Carles Soldevila amb *L'abrandament* i de Sagarra amb la seva insignificant *Paulina Buixareu*, així com els contes de Josep Carner a *La creació d'Eva* o les seves agudes prosas narratives del volum *Les Bonhomies*, no són suficients per a desvetllar la novel·la ciutadana que hom espera. Els primers a llançar-se per aquest camí són uns escriptors amb un prestigi ja aconseguit en altres activitats literàries o en la mateixa novel·la, com és el cas de Prudenci Bertrana amb *Jo!*. Són Pere Coromines amb el seu *Silèn* (1925), primer volum de la seva trilogia *Les dites i facècies de l'estrenu filàntrop Tomàs de Bajalta*; Joan Puig i Ferrer, amb *Servitud*, *Els tres allucinats* i *Vida interior d'un escriptor*, publicats a poca distància l'un de l'altre; Joan Santamaria, que s'havia donat a conèixer amb la inspiració poc de les seves *Narracions extraordinàries* i que amb *Ma vida en doina* presentava el seu singular personatge Dr. Verdós; Josep Roig i Raventós, que donava amb *Flama vivent* una novel·la ciutadana que li retornava multiplicat l'èxit del seu poemàtic *L'Ermità Maurici*. Tots ells mereixen paràgraf a part.

I es

T popular

— per

El debut de Pere Coromines en la literatura havia estat ~~amb~~ ~~el~~ dietari d'un captiveri dramàtic que són *Les Presons Imaginàries* (1899) i ~~amb~~ la filosofia moral de *La vida austera* (1908). Les seves activitats polítiques i financeres el distraueren bon xic de les lletres, i així la publicació dels contes i novel·letes d'*A recés dels tamarius* i del primer volum del seu *Tomàs de Bajalta* podien considerar-se com una triomfal represa de la vo-

= marcat pel

5
cació literària d'un home que era tant com un artista, un pensador. De la seva obra novel·lesca, que comprèn, ultra els tres volums del *Tomàs*, *La mort de Joan Apòstol*, *Les llàgrimes de Sant Llorenç* i *Pina, la italiana del dancing*, indubtablement és la trilogia, i sobretot la seva darrera part, allò que té un valor més positiu. Tomàs de Bajalta, que en *Silèn* era presentat en plena adolescència, enmig de les turbulències de la guerra carlina, centrava després la seva existència de gran senyor intel·lectual a Barcelona, on era protagonista de la curiosa aventura sentimental descrita en *Pigmalió* per a acabar la seva vida afusellat en els glacis de Montjuïc, com un heroi de l'anarquisme romàntic i destructiu de les darreries del vuit-cents, pintat en *Prometeu amb la vida* i l'afecte d'un home que visqué ben a la vora d'aquell moviment. Ultra llur valor com a narració, aquests tres volums tenen un caràcter de documental de l'evolució barcelonina en aquells anys oratjosos i de transició. *La mort de Joan Apòstol* també s'hi refereix, i fa costat al curiós assaig de novella "en dues dimensions" que es diu *L'avi dels mussols*. *Les llàgrimes de Sant Llorenç* no passa d'ésser un fulletó sentimental, i *Pina, la italiana del dancing* és una història breu, una mica desdibuixada, que presenta el drama vulgar de l'home que es fa vell i ha de renunciar a l'amor.

1 (X) — Puig i Ferrer s'havia fet un nom amb els seus drames tumultuosos, a la manera russa. *Servitud* el presentava com a narrador incisiu i com a cruel pamfletista, que descrivia amb complaença amarga el món miserable del periodisme barceloní i apuntava al marge de l'anècdota la tragèdia de les lluites obreristes i els inicis del pistolisme. *Els tres al·lucinats* és una novella completa, en la qual tres personatges singulars, rics en possibilitats espirituals, però desorbitats i incomplets, abocats a la fol·lia, ~~lluiten~~ lluiten desesperadament per a evadir-se de llur fat i del torb de violència que els empeny cap a la tragèdia. Aquesta obra (que ampliava i reprenia el tema predilecte dels drames de Puig i Ferrer i el dels seus anteriors assaigs novellístics) havia de tenir una gran influència en la moderna producció narrativa catalana. El "russisme", els personatges obsessionats, desesmats, indolents i amb un punt de fol·lia, envairan les novel·les dels joves escriptors i des de les pàgines autobiogràfiques de *Vida interior d'un escriptor* i *Camins de França* — que poden ésser considerades com una important aportació a la novella ciutadana, sobretot per la primera part del darrer, — s'escamparan en els tres volums de *La farsa i la quimera*, la darrera novella de Puig i Ferrer, i en destruiran tot el contingut artístic i àdhuc l'interès narratiu.

En canvi Joan Santamaria, amb la seva exuberància i el seu doll verbal infatigable, és tot el contrari d'un rus. Cert que no defuig els temes tèrbols i els personatges estrabullats, però el seu Doctor Verdós, protagonista de les aventures singulars de *Ma vida en doina* i de *L'Apòstol*, és un segon Casanova, afortunat en el joc i amb les dones, impúdic i divertit, que explica les seves facècies amb un gran deseiximent i en una prosa barroca i descordada, que negligeix les regles de composició de la novella i s'entreté, quan li sembla, en digressions, i s'engresca en les descripcions d'un paisatge ufanós i de la Rambla barcelonina, en la pintura d'una dona més o menys nimfomana i en la narració d'un

T llibres

que ha publicat

6

episodi picaresc o fantàstic. La curiosa alternança de la "grivoiserie" i l'extraordinari, que és un dels encisos de l'obra desigual de Joan Santamaria, li permet d'escriure *Quatre titelles i un niot*, sermó de quaresma d'un moralista escandalitzat davant la corrupció de la societat barcelonina, i *La filla del Tartari*, compendi de les qualitats i els defectes que té, com a novel·lista, el seu autor. L'argument és sumari i guarnit amb incidents secundaris. El desenllaç és forçat i gens original, com si fos la penitència que l'autor s'imposa per les seves rabelesianes complaences en la descripció dels amors i els àpats dels seus protagonistes. *Adam i Eva*, la darrera novella de Joan Santamaria, és un episodi de la guerra carlina, d'un argument també molt minso, però amantit amb la sal i el pebre de l'estil peculiar del seu autor.

+ era

Si l'autor de *Ma vida en doina* es ressent, més que de la seva manca de tècnica narrativa, de la insuficiència dels seus arguments, Josep Roig i Raventós, d'ençà de l'èxit de la seva *Flama vivent* (1924) que l'apartava una mica del ruralisme idíl·lic, a la manera de Joaquim Ruyra, dels seus primers llibres (*Argelaga florida* i, sobretot, *L'Ermità Maurici*), pateix, ~~potser~~ de l'excés de la seva fantasia creadora. Ella i les preocupacions morals que hom endevina en el curs de les pàgines denses de les seves novel·les, són els principals paranys en els quals topa la seva vocació de novel·lista, encoratjada pel favor d'un públic fidel. Aquesta vocació, cal dir-ho, ha estat posada en joc en els nombrosos llibres que, amb una regularitat admirable, ~~ha escrit~~ J. Roig i Raventós des d'aquella *Flama vivent* fins a ~~l'últim~~ *Muralls de silenci*. En alguns casos extrems — com aquella complicadíssima *Sang nua*; com, en certs aspectes, *Celistia*, — la novella esdevé fulletó i melodrama, de tant dolents com són els dolents i de tan avorribles com l'autor vol fer llurs pecats. D'altres vegades, sembla que el tempti la inspiració ombrívola de Víctor Català, i en llibres com *Esbarzer* i *Nuvolades* ens dona una visió pessimista de la vida rural. I encara, alguna de les seves novel·les tenen una finalitat moralista concreta, com *Presons obertes*, diatriba arborada contra el divorci.

+ escrivia

Després d'aquests ~~novels~~ ^{escriptors}, d'altres es llançaven a la novella ciutadana — ciutadana pel to i el llenguatge tant o més que pel tema. Un dels més destacats — el precedent de *L'abrandament* ja l'hi comprometia — era Carles Soldevila. *Fanny* era la seva revelació de novel·lista, ben preparada en l'esperit del públic per l'obra de contista i periodista intelligent que l'havia precedida i havia fet popular el seu autor. Aquest llibre duia a la novella catalana el "monòleg interior", en una fórmula molt més pròxima a la que Schnitzler emprava en *Fräulein Elsa* que no a la de James Joyce en *Ulysses*. La història d'aquella noia de casa bona que havia de debutar en el teatre estava contada amb traça i interessà per força el públic. *Eva* i *Valentina* semblaren especialitzar llur autor en els estudis de psicologia femenina iniciats en les pàgines de *Fanny*. L'argument d'aquests dos llibres era més treballat que el de la novella que els precedia, però potser no aconseguia aquella agradable harmonia de tons — gris-rosa-verd — de *Fanny*. Llibres ben escrits, plens d'observacions intel·ligents, potser no igualaven, tanmateix, la penetració psicològica i la intensitat narrativa que feien dels contes del volum *El senyo-*

7
ret Lluís petites obres mestres d'humor i de gràcia. La darrera novella que ha publicat Carles Soldevila és *Moment musical*. El tema acusa una ambició ben lloable: presentar, a través de les pàgines d'una obra de ficció — el llibre havia de tenir una segona part — l'evolució política i cultural de Barcelona en el moment que precedí immediatament la proclamació de la República. El *Moment musical* era l'avinença, que hom podia endevinar ben fortuïta, dels intel·lectuals i els homes d'afers, en una empresa d'abast patriòtic profund. El volum que ha de completar aquest tema no ha estat encara publicat i és difícil, per tant, mesurar la importància de l'obra.

] via

mesquins
També el fill de Narcís Oller, J. Oller i Rabassa, que ja havia debutat en plena joventut amb dues novel·les agradables, reprenia l'any 1930, amb *Quan mataven pels carrers*, la seva vocació i els temes barcelonins grats al seu il·lustre pare. El títol era ~~polèmic~~ el màxim encert del llibre, que es perdia en la descripció d'uns caràcters ~~sense grans~~ de catalanistes paraulers i anarquistes sense contingut humà. Hi havia, però, una real traça novel·lesca en el llibre, que presentava, sense exhaurir-lo, un moment interessant de la història barcelonina. *La barca d'Isis*, amb el seu protagonista antipàtic i les llargues disquisicions a l'entorn de l'esoterisme d'uns personatges, en contraposició al materialisme llord d'uns altres, tenia els mateixos defectes de l'obra anterior. *Amb el bec i amb les dents*, estudi de l'avarícia, és una novella interessant, d'una evident ambició moralitzadora.

Ja he indicat la provatura que féu Josep Maria de Sagarra amb la seva novella rural *All i salobre*. Amb *Vida privada*, Sagarra aspira a traçar la crònica íntima d'un món barceloní especial — el de l'aristocràcia de la sang — que es mor o es disgrega lentament. Els retrats són cruels, les caricatures forçades, i l'autor es complau en les escenes prostibulàries o en la crua descripció dels vicis i els crims dels protagonistes. Només alguna escassa gúspira de tendresa illumina aquell món tenebrós, descrit amb l'idioma acolorit i adjectivat del poeta.

Encara que la seva obra de novellista no tingui la importància de la que com a poeta prestigia el seu nom, Josep Lleonard, amb novel·les com *Vida estreta* i *Dues conversions i una mort*, com amb *El camí errat*, on la influència tutelar de Goethe és ben visible, i sobretot amb *El Sobrevingut* — adaptació barcelonina i moderna de la història del Faust, obra forta i humana que encarna en un sol personatge l'Home i el Maligne, — ha contribuït igualment a la renaixença de la novella ciutadana.

Ernest Martínez-Ferrando, valencià, contista d'una inspiració punyent i delicada, autor del finíssim estudi de psicologia infantil que es diu *Primavera inquieta* i de les narracions plenes d'emoció i fantasia contingudes en *Històries i fantasies* i *Tres històries cruels*, ha donat així mateix, amb *Una dona s'atura en el camí*, la seva novella ciutadana, que, al costat de la seva anècdota minsa i àdhuc antipàtica, oferia bones anotacions psicològiques i moments interessants.

Per últim, l'única novella que escrivia Carles Capdevila, *L'amor retrobat*, li dona, també, dret a figurar en aquest capítol. Els problemes de les relacions conjugals, que han donat tema a tants milers de novel·les, a Catalunya no han estat gaire explo-

8
tats pels novel·listes. Carles Capdevila plantejava i resolía amb una gran finor i una profunditat psicològica ben remarcable, un cas de gelosia provocada per un anònim i que la mort de la muller innocent desfeia.

VII. — ELS JOVES

Del 1925 ençà, els debuts de novel·listes catalans han estat nombrosos i prometedors. Molts d'aquells noms que pels volts del 1930 havien donat llur primera novella, han insistit en una vocació que cada dia dóna uns fruits més assaonats. Els joves ~~son~~ *eren en 1936* ~~avui~~ una realitat magnífica i la garantia de la continuïtat de la novella catalana. *L'avi segueixen essent una*

En aquesta florida de vocacions ~~han~~ influïent diverses causes. Una d'elles era el moviment de curiositat i interès per la literatura catalana que envai, durant la Dictadura, el públic català, interès que donà lloc a la fundació de diverses col·leccions destinades exclusivament a la novella catalana o a les traduccions al català de les grans novel·les estrangeres. Així, la "Biblioteca Catalònia" la "Univers", l'"A tot vent", les "Edicions Diana", acolliren la producció dels novel·listes debutants i la llançaren a un públic àvid de novetats. Els tiratges, si no importants, almenys remuneradors, permeteren de recompensar amb més o menys esplendidesa els autors.

Per altra banda, i precisament per a compensar aquesta insuficiència de la retribució editorial a l'autor de novel·les, fou instituit per iniciativa i mecenatge particular, l'any 1928, el Premi Crexells, degà dels Premis Literaris que avui la Generalitat de Catalunya ha ampliat i transformat en una obra d'encoratjament i protecció als escriptors catalans. Les lluites per l'assoliment del Premi (el primer any fou declarat desert) arribaren a apassionar el públic, i cada convocatòria fou, indubtablement, estímul per a mitja dotzena de bones novel·les. Les vocacions de novel·lista eren, doncs, impulsades, i algunes col·leccions, amb concursos, esperonaven encara aquesta eclosió, amb bons resultats. (La col·lecció popular "Les Ales Esteses" premià *Pàgines d'un adolescent*, debut en la novella de Xavier Benguerel, i *La ciutat de la por*, original novella d'aventures que revelava un escriptor ~~malaguanyat~~ *prometedor*, Joan Crespi i Martí, mort poc després de l'aparició del seu llibre.)

Potser per l'abundància de la seva obra novel·lesca — set volums publicats, entre conte i novella — més que per la maduresa de la seva edat, el degà d'aquest estol juvenívol és C. A. Jordana. Enginyer com Pompeu Fabra i posseïdor com aquest de l'instint i el mestratge de l'idioma, donava ja l'any 1923, amb les seves *Quatre venjances* originals i incisives, compendi de la seva filosofia i exhibició de les seves forces, la mostra d'aquella matemàtica precisió del seu estil sense falles i del rigor precís de les seves construccions argumentals. *L'anell i la fàbrica*, que el seguia, era una mena de novella rosada, que comportava al costat del seu idilli sense complicacions unes excel·lents pàgines que descrivien la malaltia i els desvarieigs del protagonista. *El collar de la Núria*, *L'incest* i *La veritat sobre Sigfrid* que la seguien, eren tres novel·les ben diferents: assaig del gènere policíac la primera,

passa a la pàgina següent

②

9

fantasia humorística d'intrigues palatines l'altra, i narració irreverent a la manera de l'Anatole France de *L'Ile des Pingouins* o del John Erskine de *Tristany i Isolda* la darrera. ~~La darrera obra publicada per C. A. Jordana — sé que ben aviat en serà donada una altra, inspirada en el 19 de juliol, a la pública curiositat — és~~ *Una mena d'amor*, novella eròtica audaç, construïda en molts indrets com un poema, que presenta el lligam carnal que uneix, fatiga i al capdavall separa els seus dos protagonistes.

Venia després

X

El Miquel Llor que es revelava l'any 1925 amb *Història gris* havia de renovar amb *Tàntal*, i sobretot amb *Laura a la ciutat dels Sants*, l'èxit de públic i de crítica aconseguit aleshores. *Tàntal* era una aportació original a aquella galeria d'homes indecisos, condemnats a la impotència i a la follia, tan abundant en la novella d'aquells anys, i tant o més que pel traçat del personatge central, valia per la galeria de figures femenines que el voltaven i pels seus ambients barcelonins, molt ben evocats. *Laura a la ciutat dels Sants* encarava, una mica per l'estil de Vilani, la metròpoli representada per Laura i la colla de personatges bipèdres que encarnaven, junt amb el marit brutal i la cunyada malèvola, l'ambient reclus de la ciutat levítica. La trama estava ben traçada, els personatges reaccionaven com a éssers de carn i ossos, i l'estil sabia fer-se realista o evocador quan calia. *L'oreig al desert*, que venia després, era una novella de només tres personatges, dos homes ben contraposats enamorats d'una mateixa dona. Obra de matisos, que exclou tota part accessòria, revelava un afany de renovació i de superació ben lloable en Miquel Llor. Els contes que en el mateix volum seguien la novella, junt amb els que havien ja estat publicats en *L'endemà del dolor*, posaven Miquel Llor en el primer rengle dels nostres contistes.

X 3

També Millàs-Raurell es revelava com a excellent contista. Les narracions del volum *La Caravana* acusaven una profunda observació psicològica i un idioma correcte i expressiu. *Entre els isards i la boira*, novella de muntanya que no superava pas els bons models del gènere, i *Tela de somnis*, història ciutadana d'una dona casada amb un xicot vint anys més jove que ella, narrada amb una volguda modernitat de procediments, no estaven pas a l'altura dels contes de llur autor.

Els personatges fluctuants, sense voluntat ni ambició, semblaven inspirar preferentment Josep Selva. Les seves dues novel·les *La llum i l'ombra* i, sobretot, *Albada* el presentaven com a excellent escriptor. Mentre a *La llum i l'ombra* només els dubtes i les fluctuacions del protagonista entre la realitat i les seves cogitacions donen unitat al llibre, a *Albada* l'anècdota és més seguida i, al capdavall, l'amor d'una noia forta i abnegada redimirà l'abúlic de la seva impotència i encendrà en el seu cor una fe creadora. La ciutat fa, en aquesta novella, de fons i de personatge. Josep Selva, per les seves qualitats d'escriptor, és una esperança positiva, que la seva inactivitat no pot defraudar, de la novella barcelonina.

Ramon Xuriguera també té una especial predilecció pels personatges indecisos i sense voluntat. *Volves grises*, novella poèmàtica d'ambient parisenc, i *Desordre*, on és presentada una interessant família moderna en un drama intens i ben desenvolupat, es dolent, però, d'un estil artificios i torturat. La publicació

10 centissim de *Destins* permet de constatar que aquest instrument expressiu del novellista Ramon Xuriguera s'ha fet més cenyit i més natural. *Destins* acusa un guany de maduresa i té una primera part molt interessant, en la qual l'ambient de Lleida està descrit amb justesa. Potser la segona part frustra l'interès que els capítols inicials desvetllen.

L'única novella d'Àngel Grau, *El repòs imaginari*, mereix d'ésser esmentada, perquè malgrat la poca originalitat del tema, revela un temperament autèntic de narrador. Hom podria dir el mateix, salvant les deficiències d'estil que traeix la seva prosa, d'*Un poeta i dues dones*, debut d'Elvira A. Lewi en la novella.

La novella amorosa, que basa tot el seu interès en el combat d'un ésser humà per aconseguir la correspondència o la possessió de l'objecte de la seva passió, ha trobat en la jove novella catalana uns quants bons autors. Potser caldria posar en primer lloc Francesc Trabal, que sembla complaure's desconcertant els crítics i el públic en l'evolució fantàstica que va de *L'home que es va perdre* a *Vals*. És indubtable que, tant aquest ~~darrer~~ llibre de Francesc Trabal com *Judita*, com, en certs aspectes, l'aventura arbitrària i divertida de *Hi ha homes que ploren perquè el sol es pon*, són de les millors novel·les eròtiques que han estat escrites en català. La poesia de l'adolescència enamorada que forma tot l'encís de *Vals* i l'abrandament del diàleg original de *Judita* tenen, a despit de les aparences, molts punts de contacte. I totes les absurdes aventures de *L'home que es va perdre* — explotació fins a la seva darrera i extrema conseqüència d'una idea feliç — la vulgar anècdota d'*Era una dona com les altres*, i àdhuc la carrera brillant del protagonista de *Quo vadis, Sánchez?*, novella que és la sàtira més despietada contra les competències esportives i que, paradoxalment, guanyava un premi ofert a la millor novella de tema esportiu, s'expliquen per la posició de l'autor, indiferent al destí dels seus personatges i que es complau a llançar-los desemparats pel camí de l'atzar.

4 (X) Maria Teresa Vernet començava la seva carrera de novellista amb uns llibres poemàtics: *Amor silenciosa* i *Eulàlia*. La segona part d'aquesta novella ja permetia d'adonar-se de les possibilitats de creació de figures consistentes i situacions dramàtiques que cren implícites en l'obra de la jove novellista. *El camí reprès*, *El perill*, *Final i prelude*, *Presó oberta* i sobretot la ~~darrera de les novel·les que ha publicat Maria Teresa Vernet~~ *Les algues roges*, donen la mesura del seu talent. Les seves figures femenines es debaten entre els paranys que els posa l'amor i la sensualitat. *Les algues roges*, continuant i ampliant el tema esbossat en *El perill*, planteja el problema de la puresa femenina i l'exposa sense cruïses inútils, però també sense reticències.

Un altre novellista de l'amor és Domènec Guansé. Els seus primers llibres *La clínica de Psiquis*, *La venus de la careta*, *Com vaig assassinar Georgina*, són contes i novel·les curtes on domina la preocupació sexual, que arriba a aconseguir caràcters morbosos en *Gàrgoles* i algun altre conte. Després ha publicat dues novel·les, *Les cadenes d'Eva*, història d'una noia que espera inútilment el marit que ha d'alliberar-la de la seva mediocritat i que al capdavall es lliura a una enganyosa aparença d'amor, i *Una nit*, episodi sentimental, d'una gran força de suggestió, que reuneix al

11
 voltant del llit mortuori de la dona estimada, en la darrera vetlla, el promès i la germana de la morta. Totes dues obres l'acrediten de bon novellista, inspirat per un romanticisme que és en el fons del seu esperit i que ajuda a explicar, encara que sembli paradoxal, la morbositat d'una part de la seva producció.

i dels contes que
 ha anat publicant
 aquests darrers
 anys a les
 revistes de
 l'exili,

L'èxit d'*Aloma*, la seva darrera novella, ha situat Mercè Rodoreda en el rengle dels millors novellistes joves. Després d'un parell de llibres sense gaire importància, Mercè Rodoreda s'havia fet remarcar amb l'humorisme desvergonyit d'*Un dia de la vida d'un home*, aventura grotesca d'un quinquagenari llançat a un amor adúlter. La publicació de *Crim*, novella desigual, però que acusava una preocupació per l'estil i per la composició ben prometedora, cridava encara més l'atenció de la crítica, que podia reconèixer, amb l'aparició d'*Aloma*, que Mercè Rodoreda havia aconseguit la seva maturitat d'expressió. *Aloma* és la història d'una noia i de la seva aventura amorosa, i està escrita amb frescor i tendresa. La figura de la protagonista ens és descrita amb una gran penetració psicològica i igualment els personatges que es mouen al seu entorn i que li són tots ben inferiors.

narradors

D'altres novellistes han assajat el tema amorós. Així Jeroni Moragues, que ha escrit amb *Rubèn* la novella dels primers temps del matrimoni, plena de troballes d'expressió, d'escenes ben construïdes i de personatges ajustadíssims. Així també Carme Montoriol en la seva única novella *Teresa o la vida amorosa d'una dona* i Anna Murià en la seva *Joana Mas*, totes dues excel·lents debuts en llur vocació de novellistes.

= pera

Un altre dels temes que més fortament ha temptat els joves ha estat, i és ben comprensible, el de l'adolescència. És forçós d'esmentar en primer lloc Xavier Benguerel, que amb les seves *Pàgines d'un adolescent*, brillant iniciació de la seva obra de novellista, encetava un tema que, unit al dels ambients suburbials, havia de caracteritzar en gran part la seva obra. *El teu secret* estudiava la naixença d'una passió en l'esperit d'un adolescent i resolva el conflicte creat en donar un caràcter incestuós a aquesta passió en unes pàgines irreals, que tenien el caràcter d'una dolorosa confessió. *Suburbi* és una obra més madura en la qual, al costat dels problemes de l'adolescència, sorgeixen les realitats socials, les lluites del treball. Però tot això evocat en un to entre poètic i realista, ple d'una gran pietat pels personatges esgarriats de la novella. Ultra aquestes tres novel·les, Xavier Benguerel ha escrit *La vida d'Olga*, història conjugal d'una real originalitat, contada no pas des del seu aspecte exterior, objectiu, sinó des de les reaccions psicològiques dels protagonistes.

També la producció de narrador de Joan Mínguez (ultra el seu excel·lent llibre de contes *Magda la generosa*), que es limita a la novella *Dies verges*, té per tema central el desvetllament de l'adolescència. La trama no és gens original, però la manera com és tractada, els episodis de l'argument i el mateix estil de Joan Mínguez en fan una novella plena d'interès. Igualment l'única novella de Maurici Serrahima, *El principi de Felip Lafont*, es refereix als conflictes sentimentals d'un adolescent i posa en joc el personal estil narratiu del seu autor, una mica lent i que es complau en les reticències i en els detalls significatius.

La novella rural no té gaires seguidors entre els joves. Potser

12

l'únic que l'ha empresa, amb uns llibres forts i aspres que ens evoquen l'ambient d'unes comarques catalanes poques vegades alludides en la nostra literatura, és Sebastià Juan Arbó. El seu primer llibre *L'inútil combat*, com *Notes d'un estudiant que va morir boig*, presentaven, al costat de l'escenari d'aquelles terres on s'iniciava la vida del protagonista, la morbosa tendència a la follia i a la dispersió que he assenyalat en altres novel·les contemporànies. Aquest "russisme" es transformava en *Terres de l'Ebre*, i sobretot en *Camins de nit*, en la descripció realista i ombrívola de la vida dura i desesperada dels pagesos d'Amposta i Sant Carles. Les passions i els crims que s'hi estalonen fan pensar una mica en Emile Zola, però al fons d'aquella negror pessimista, sense gens de l'idealisme progressiu de l'autor de *La terre*, hi ha una deu poètica que dona un encís irresistible a les escenes més agres i cruels de les novel·les de S. Juan Arbó.

5 (X)

En canvi un altre tema de novella ben important, el de l'evolució social de Catalunya, amb les lluites obreristes i els drames que se'n derivaven, amb els conflictes polítics i les grans convulsions revolucionàries, si ha trobat uns quants escriptors que hi han lliurat llurs esforços, no ha aconseguit encara l'autor genial que es mereixia. J. Navarro Costabella, que s'ha sentit atret molt sovint, al llarg de la seva copiosa obra novellística, per aquesta realitat tan suggestiva i tan rica en episodis dramàtics, li dedicà dues novel·les: *La suprema voluntat* i *El bé i el mal*. La primera, però, situava la seva acció en un país molt llunyà i perdia així la força del seu realisme. *El bé i el mal* descriu la primera vaga revolucionària de Barcelona i traçava uns quants tipus interessants i uns capítols molt intensos. Els herois de les novel·les de Navarro es ressentien, també, d'una abúlia lamentable i van pel món predestinats al fracàs, com el protagonista de *Samuel* i el d'*El bé i el mal*. Si alguna provatura, com *El rellogat del tercer pis* o *La fadrina Berta*, desvia la inspiració, de Navarro Costabella d'aquests temes, torna a reprendre'ls amb tints encara més ombrívols en la història melodramàtica de *Passa un infant*.

[seva]

Joan Duch i Agulló, amb les seves novel·les presenta l'ambient d'una ciutat industrial, tempestejada per les lluites socials i polítiques. *Homes i màquines*, *Amor i banderes*, evoquen aquestes lluites i personifiquen les diverses tendències en personatges apassionats i barroers. De vegades la truculència se l'enduu. En la seva darrera novella, *Vida triomfal*, ens conta la història d'un home en la seva existència afortunada, esmaltada d'episodis sentimentals.

Ja he indicat que Josep M. Francès era el successor de Juli Vallmitjana en el seu aspecte d'evocació de la vida tumultuosa dels barris baixos. La seva primera novella *La rossa de mal pèl*, escrita amb una gran fuga, amb tot de personatges vivents i d'episodis sensacionals, presentava amb força traça, no exempta d'una certa truculència, els ambients especials del vici barceloní. *La guerra dels sants* ens introduïa en una trama espessa i espectacular a base d'intrigues de jesuïtes i pistolers, d'aristòcrates degenerats i perversos burgesos. *Retorn al sol* era, en canvi, una fantasia científica a estil de les anticipacions de Wells, amb unes clares intencions moralitzadores. La instintiva tècnica narrativa de Josep M. Francès salva tots els perills que li posa al pas la

seva excessiva tendència al fulletonisme sensacionalista.

També Lluís Capdevila ha dedicat una especial atenció, en les seves novel·les, als barris baixos barcelonins. Els títols dels seus llibres — *La pecadora*, *Memòries d'un llit de matrimoni* — ja indiquen l'orientació d'aquest escriptor vehement i sovint excessiu.

L'obra de Salvador Espriu, el benjamí dels nostres novel·listes, escapa a totes les classificacions i es ressent de totes les influències. *El doctor Rip*, debut afortunat, *Laia* i *Miratge a Citerea* són, junt amb dos volums de contes, un bagatge que permet de fer bons averanys i excusar un resson de Valle Inclán o de Víctor Català massa perceptibles o bé un preciosisme barroc de l'estil que sovint pren l'aire de pedanteria.

També és difícil de classificar la primera novel·la d'A. Esclatans, *Víctor o la rosa dels vents*, cocktail de receptes diverses i ingredients preciosos, que precedeix una obra que hom espera molt important.

Per últim, és satisfactori de poder estampar (després d'una obligada anotació de l'obra magnífica de contista de Joan Saca (*Vida i mort dels barcelonins*) i de Joan Oliver (*Una Tragèdia a Liliput* i *Contraban*) garantia d'una producció novellística de qualitat, per quan es decideixin a emprendre aquest gènere narratiu) el nom d'un ~~novel·lista~~ escriptor, Pere Calders, que, després d'haver debutat amb uns contes molt interessants, *El primer Arlequí*, ha donat amb la novel·la *La glòria del Doctor Larèn* i amb el document de guerra *Unitats de Xoc* ~~de llibres que hauran d'ésser seguits~~ ~~per altres novel·les que hauran d'ésser seguits~~ una prova de la qualitat del seu talent i de la solidesa de la seva vocació de novellista original. ~~inspirant~~

Tots aquests noms de novel·listes en plena producció, apuntats d'una manera sumària i potser amb algun oblit lamentable, ~~ben~~ *exten, abans de la gran catàstrofe,* ~~garantia~~ que la novel·la catalana ~~té~~ *avui per avui* la vida assegurada. El seu nivell general, la qualitat mitjana dels seus autors ~~ben~~ *ben* satisfactòria i indubtablement superior a la de qualsevol altra època, d'ençà de la Renaixença. Potser encara manca l'escriptor genial, l'home que traci la crònica del nostre temps i doni universalitat a la nostra novel·la. Però és més fàcil que aquest home sorgeixi avui, amb un idioma que ha aconseguit la maduresa i que és apte per a tots els matisos, que en els dies que Antoni de Bofarull escrivia, com un acte patriòtic, *La Orfaneta de Menarguens*.

RAFAEL TESIS I MARCA

Setembre 1938.

1 (X) entre el 1^r i el 2ⁿ paràgraf de la pag. 5

Pere Coromines moria a Buenos Aires, en el curs d'aquell dolorós any 1939. Així la publicació, a Buenos Aires mateix, del seu recull de narracions i assaigs "El perfecte dandi" prenia el caràcter de testament de l'autor i, una mica, de resum de la seva obra plena de generositat i d'entusiasme, desigual però interessant àdhuc en les caigudes.

2 (X) a continuation du 2ème paragraphe page 9

Jordana s'havia inspirat en els fets tràgics de juliol del 36 per a escriure una novel·la, "Flames de Juliol", possiblement perduda, però de la qual hi havia un capítol al volum de contes "Tres a la reraguarda" publicat a Buenos Aires als començaments de l'exili. Més que les narracions - alguna, com "El bombardeig", molt aguda com a ~~nota~~ de la nostra reraguarda, en 1937 - els simples "apunts" testimoniaven de les eminents qualitats de la prosa de Jordana i de la seva aptitud a crear tipus ben caracteritzats pel llenguatge i els tics. C. A. Jordana pot trobar, en la fusió dels elements populars i de l'observació psicològica, la fórmula que doni als seus dots de novel·lista un motllo idoni.

3 (X) després del 2n paràgraf de la pag. 9

Fa poc ha estat publicada, a Barcelona, la segona part de "Laura", escrita ja fa anys i titulada "El somriure dels Sants". No he pogut llegir-la, i em limito a registrar aquest nou testimoni de la fidelitat de ~~la qual~~

de Miquel Llor a la seva vocació de novel·lista.

4 (X)

entre 3 i 4 paràgraf pag. 10

"Temperatura" podia ésser, per l'ambició del tema i pels desenvolupaments que Francesc Trabal li donava, la gran novel·la que tots esperem després de Vals. Malauradament, els estirabots, les digressions, les imperfeccions de la frase i l'artificiositat del diàleg trenquen a cada moment la línia de la narració i la desvien del significat profund que podia tenir: la tragèdia de la parella que és separada i es cerca inútilment a través del món, per a acabar constatat, en reunir-se, la implacable solitud que separa, àdhuc en la unió carnal, els éssers humans. Aquest llibre, escrit a Santiago de Xile i publicat a Mèxic, és, tanmateix, una prova per l'absurd de les qualitats de Francesc Trabal i de les seves possibilitats, frustrades per la seva lleugeresa i pel desbridament, no sempre feliç, de la seva fantasia.

5 (X)

entre par. 1 i 2 de la pag. 12

En la represa de l'edició en català que es registra recentment a Barcelona, un dels esdeveniments més autèntics haurà estat la publicació d'un nou llibre de Sebastià Juan Arbó, que torna amb aquest Tino Costa a la novel·la catalana. El marc de la seva narració és, encara, la comarca del Baix Ebre. Els seus personatges són els éssers brutals o fatalistes que omplien ja les pàgines de les seves anteriors novel·les. Però el llibre està centrat a l'entorn d'una figura complexa d'home obsedit per ~~la~~ l'evasió, turmentat pels seus desigs i aviat decebut per llur acompliment. I l'amplitud que pren aquest estudi de caràcter i la tendresa amb la qual són pintades les figures femenines que la volten - Mila del Santo, Sia, Sileta i la mare - fan que "Tino Costa" sigui, malgrat d'alguns allargassaments i d'una mena d'estatisme de la narració, la novel·la més considerable que fins ara ha escrit l'Arbó i l'indici d'una evolució acusada del seu esperit.

6 (X)

substituint el 3r paràgraf de la pag. 13

Difícil de classificar com era la primera novel·la d'Agustí Esclasans Víctor o la rosa dels vents, cocktail de receptes diverses i d'ingredients preciosos, aquest llibre ens permetia d'esperar una obra narrativa important de l'autor dels Ritmes. Alguns dels seus contes del volum "Històries de la carn i de la sang" eren, més que una prometença, una realitat magnífica. Però, a despit de la llista d'obres de l'autor que clou el volum on, l'any 1946, era donada a la llum "Urània o la música de les esferes", escrita onze anys abans, hom no pot arribar a veure en l'Esclasans un novel·lista autèntic. Els mateixos dotze títols d'aquesta llista de preteses "novel·les de la vida barcelonina", que cal creure ja escrites, o si més no construïdes en la imaginació de l'autor, revelen una fidelitat heroica al "Sistema", però no una clara visió de les pròpies possibilitats (en la llista hi ha novel·les, reculls de contes i àdhuc literatura infantil, que faria de l'Esclasans un èmul inesperat de J.M. Folch i Torres). Urània és una novel·la d'amor d'una perfecta innocència, barrejada amb una simple història del fracàs d'un literat en la direcció d'una editorial, i escrita en una prosa afeixugada d'adjectius i adverbis, on els marbres, els bronzes, els velluts, les sedes, les púrpures i els morats de la imatgeria predilecta del seu autor no deixen lloc a la psicologia ni a la narració.

Substituant le dernier paragraphe pag. 13

Tots aquests noms de novel·listes en plena producció, apuntats d'una manera sumària i segurament amb oblits lamentables, eren, abans de la gran catàstrofe, una garantia que la novel·la catalana tenia aleshores la vida assegurada. El seu nivell general, la qualitat mitjana dels seus autors eren ben satisfactoris i indubtablement superiors als de qualsevol altra època, d'ençà de la Renaixença. Aquest esforç es vegé, com tants altres, interromput. Si a Catalunya, així que ha reprès l'edició en llengua catalana, i a l'exili, gràcies a l'abnegat esforç d'alguns editors, la novel·la catalana ha reprès tímidament els seus exercicis, hem de creure que aviat donarà brillants testimonis de la seva vitalitat. En les pàgines anteriors ja he assenyalat, en la mesura que les coneixia i podia jutjar-les, les aportacions recents dels autors ja coneguts. Es tant o més satisfactori de poder esmentar uns quants noms nous que vénen a afegir-se a la llista dels nostres narradors.

Per diverses raons, la primera de les quals és el lloc eminent que ja ocupava en els rengles de la nostra cultura, cal esmentar en primer terme el nom d'August Pi i Sunyer. La seva "Novel·la del Besavi", llibre que oscil·la entre l'estricta biografia i l'obra d'imaginació, ens dóna una vivent imatge d'un dels homes més discutits i gairebé llegendaris del nostre segle XIX: el seu avi, Francesc Sunyer i Capdevila. Però també ens presenta unes altres figures més modestes i, al capdavant més punyents: la del ~~l'arxibisbe~~ besavi Sunyer i Pagès, amb aquell fons de federals rosins, plens d'il·lusions i d'idees generoses, arrapats a la vila a despit de totes les vicissituds de les guerres civils, catalanistes sense saber-ho, però creadors de la Catalunya moderna.

Un altre dels nouvinguts a la novel·la catalana és també un metge, Jaume Roig, de nom il·lustre en ~~la literatura~~ les nostres lletres. El darrer dels Tubaus, publicat a Mèxic, és la història d'una família i d'una ciutat, narrada amb nervi i traça, penyora d'una obra que pot ésser important.

La mateixa "Col·lecció Catalonia" que, de Mèxic estant, ha donat cos a aquests dos debuts, ha permès els de Vicenç Riera i Llorca, amb Tots tres surten ~~anxix~~ per l'Ozama i Avelí Artís-Gener, amb 556 Brigada Mixta. Són dues obres que llurs autors no classifiquen com a novel·la i que, modestament, presenten com un reportatge: reportatge de la vida d'uns catalans emigrats a la República Dominicana, el primer, dels primers temps, heroics i desordenats, de la nostra guerra, el segon. Però la vivacitat de la narració, la frescor que un i altre escriptor saben donar-li i sobretot la humanitat dels seus personatges fan esperar que tant Riera i Llorca com Artís-Gener insistiran en una vocació de novel·listes que pot donar-nos fruits ben assaonats.

x

x x

Potser, com a resum d'aquesta visió ~~sumària~~ ràpida/ forçosament incompleta de la novel·la catalana d'ençà de L'Offaneta de Menàrguens, caldria extreure les línies generals de la seva ambició i de les seves realitzacions. Molt de temps vacil·lant entre la deu d'inspiració que era la vida rural i la que podia ésser la gran urbs que és Barcelona, sembla haver-se decidit al capdavant a prendre consciència del caràcter social que podia i devia tenir. Mirall dels homes - aquell "mirall

X

que es passeja per un camí", de Saint-Réal, citat per Stendhal - la novel·la catalana aspirava a esdevenir un mirall dels fets, el mirall d'un país. Realista sense audàcies, psicològica sense gran profunditat, s'ha vist submergida de cop, per la guerra i les seves conseqüències, en un bany d'heroisme i de crueltat. Qui sap si ha sentit, però, que aquesta enorme aventura que es produïa per a Catalunya, i on l'espèrit català ha estat a punt de morir, no constituïa, com les guerres civils espanyoles del segle XIX, un fenomen anacrònic, sense cap relació amb els corrents del món, sinó una peça essencial del gran drama que es desenrotllava, i que havia de tenir la terra sencera com a escenari! Reeixirà un dia, la jove novel·la catalana, aquests narradors que sens dubte evoquen llurs records i sublimen llurs experiències, a pintar amb tot el recul necessari, però amb la fidelitat que no tenen cròniques ni historiadors, i que inspirats a Stendhal o a Tolstoi pàgines inoblidables, ~~inextinguibles~~ més verídiques que tots els llibres d'història, tots els grans esdeveniments que ha viscut la nostra generació i que han pesat damunt l'esperit i els costums de tots els contemporanis?

Jo penso que el destí de la novel·la catalana té un nom: realisme novel·lesc. Aquest realisme transformat i idealitzat per l'escriptor, que un dia donava a casa nostra "Tirant lo Blanc", -novel·la on, com subratllava Cervantes "els cavallers mengen i dormen i moren al llit i fan llur testament abans de morir", -pot donar un dia el seu caràcter original a la novel·la. L'esdevenidor ens dirà si els novel·listes catalans sabran servir aquesta fidelitat a llurs fonts més genuïnes i ésser ensems fidels a llur època.

Rafael TÀSIS.